

***Turkish Studies** - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*
Volume 8/6 Spring 2013, p. 641-664, ANKARA-TURKEY

LÜTFEN OKUYUNUZ

EBU’L-HASAN EL-HARAKÂNÎ’DE KUR’AN KÜLTÜRÜNÜN YANSIMALARI*

Ahmet Emin SEYHAN**

ÖZET

Bu makalede el-Harakânî’nin düşüncelerini ifade ederken Kur’an’ı nasıl anladığı ve yorumladığı konusu ele alınmıştır. Zira el-Harakânî’nin okuma-yazma bilmediği ve İslâmî ilimlerden habersiz olduğu iddia edilmektedir. Ancak araştırmalarımız neticesinde onun ümmî olmadığı, tam tersine Kur’an’ı çok iyi bildiği ve görüşlerini temellendirirken ayetlerden faydalandığı sonucuna ulaşılmıştır. Çünkü el-Harakânî iyi bir dinî eğitim almış, Kur’an-ı Kerim ve Sünnet’i çok iyi öğrenmiş ve tasavvufî konularda derinleşmiş bir İslam mütefekkiridir. Onun sözleri incelendiğinde düşüncelerinin kaynağının Kur’an-ı Kerim olduğu görülmektedir. Kur’an ayetlerinin kaynaklık ettiği düşüncelerin değer kazandığı ve bu fikirlerin çağlara hitap eden bir öğretiye dönüştüğü malumdur. Bu itibarla el-Harakânî, Kur’an’ı kendine kaynak edinmesi nedeniyle asırlar sonra bile hatırlanmayı ve üzerinde tefekkür edilmeyi hak eden sözler söylemiştir. Onun çağları aşan fikirlerinin arkasında Kur’an ayetlerinin olduğu anlaşılmaktadır. Zira Kur’an-ı Kerim, kendisini rehber edinenleri her zaman iyiye, güzele ve doğruya ulaştırır.

El-Harakânî, sürekli halkın içinde olması, toplumdan uzak münzevî bir hayat yaşamaması, dergâhında ziyaretleri kabul etmesi, civanmertlerinin eğitimiyle meşgul olması gibi faaliyetleri esnasında zaman zaman iddialı ve dikkat çekici sözler söylemiş, bu nedenle de kendisiyle boy ölçüşmek isteyen bazı âlimler ile sûfîlerin menfi yaklaşımlarıyla karşılaşmıştır. İşte bu tür durumlarda böyle kimselere verdiği cevaplar, onun dinî meseleleri iyi bildiğini, yeteri kadar Kur’an kültürüne sahip olduğunu, hâdiseleri çok yönlü değerlendirdiğini ve sağlam bir muhakeme yeteneğiyle konuları analiz ettiğini göstermektedir. Onun hikmet dolu sözleri incelendiğinde analitik düşündüğü, alternatif yol ve yöntemleri daima göz önünde bulundurduğu ve konuları birbirinden ayırarak değerlendirdiği anlaşılmaktadır.

El-Harakânî’nin sözlerini doğru anlamak için onun konuyla ilgili söylediği sözlerin tamamına bakmak ve bütüncül bir yaklaşımla değerlendirmek gerekir. Bazı sözlerini anlamayarak el-Harakânî’yi yanlış tanıtmak, söylemediği bir şeyi ona söyletmek de doğru değildir. Bu nedenle el-Harakânî’yi hak ettiği şekilde tanıtmak için onun sözlerini nerede, ne zaman, kime, hangi maksatla ve niçin söylediğini iyi bilmek lazımdır. Aksi halde sadece sözün zahirine bakarak ve parçacı

---

* **Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.**

** Yrd. Doç. Dr. Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, El-mek: ahmeteminseyhan@gmail.com

bir yaklaşımla hareket ederek yorum yapmak, böyle yapan kimseleri yanlış neticelere götürebilir.

Anahtar Kelimeler: Ebu'l-Hasan el-Harakânî, İslam, Kur'an, tefekkür.

THE EFFECTION/REFLECTION OF QUR'AN'S CULTURE IN ACCORDANCE WITH KHARAKANI'S IDEA

ABSTRACT

In this article it's has been studied on the subject of how el-Kharakani understood and commanded Qur'an while he was explaining his ideas. In this study, contrary to the claims, it was reached the conclusion that he is not "Ummi". It is possible to reach the result that he was a successful Islam thinker having deep and more information in mysticism and having more information about Qur'an and Sunnah because of knowing Qur'an and Sunnah very well. In other words while his words are examined it will be understood that the basement of his point of views is Holy Qur'an. It is known that the thoughts derived from the source of Qur'an will be more valuable and they will turn to be a doctrine to cover the ages. For that reason Kharakani found out some important ideas deserved to be remembered after long ages because of looking at Qur'an as a main source. It is not wrong to say that there is Qur'an and Qur'an's verses at the background of his ideas and his unique speeches. Because Qur'an makes someone who makes it guide always reach to reality, truth and beautiful.

Kharakani sometimes encountered with wrong approaches of some mystics and faced with some wrong manners of someone who claimed that he was a scholar because of being busy with his students' education directly and following the developments living in society, Kharakani made no bones about commending them. This position shows that he analysed the problems with a stuble discernment and had enough information about the religious issues, had Qur'an culture. When studied on his speeches having deep meanings it is understood that he thought analytically, put the alternative methods and ways into account and evaluated the subjects by seperating.

For this reason, it is necessary for somebody to look at his all speeches related to the subjects to understand his words. It is not true to introduce him wrongly because of understanding his speeches correctly, getting him tell someting without depending on him. For that reason it is very very necessary to know why, where, when and to whom he told his speeches to know Kharakani well. If not it may be possible for somebody making commends by only looking at the apparent meaning of traditional speeches to be faced to some wrong results.

Key Words: Abu'l-Hasan el-Kharakani, Islam, Qur'an, thought.

GİRİŞ

el-Harakânî (ö. 425/1033) içinde yaşadığı toplumu dinî konularda bilgilendirirken, civanmertlerini eğitirken ve kendisine sorulan sorulara cevaplar verirken ayetlere doğrudan işaret etmekle birlikte genellikle ayetleri dolaylı olarak kullanmıştır. Bir başka ifadeyle o, konuşmalarında doğrudan ayet kullanmak yerine genellikle ayetlerden anladıklarını kendi ifadesiyle muhataplarına aktarmıştır. Biz bu makalede onun ayetleri nasıl yorumladığını iki bölümde değerlendireceğiz. İlk bölümde ayetlere doğrudan işaret ederek görüşlerini temellendirdiği konuları ele alacağız. İkinci bölümde ise ayetlere atıfta bulunduğu sözlerini üç ayrı başlık altında inceleyeceğiz. Böylece iddiaların aksine onun ümmî olmadığını ve derin bir Kur'an kültürüne sahip olduğunu ortaya koymaya çalışacağız.

el-Harakânî'nin sözleri tetkik edildiğinde onun Kur'an-ı Kerim'i ve Sünnet'i çok iyi öğrendiği, bunları özümsediği ve hayatının her anında bu iki kaynağı kendisine rehber edindiği anlaşılmaktadır. Nitekim onun: *"Kur'an, kulun Allah'ı aradığı her vesileden daha üstündür; öyleyse Allah'ı sadece Kur'an'la ara"*[1] sözü ile *"Allah kelamındaki (Kur'an'daki)*[2] *zevki tatmadan bu dünyadan giden hiçbir şeyden nasip almamıştır"*[3] sözü Kur'an'a verdiği önemi ve değeri göstermektedir. Bu itibarla, el-Harakânî'ye göre Kur'an'da bildirilen o manevî güzellikleri ve şifayı[4] bu dünyada öğrenmeden ve yaşamadan giden iki cihanda da kaybeder. Dolayısıyla böyle bir sözü söyleyen kişinin Kur'an bilgisinin yerinde olduğu ifade edilebilir.

Aynı şekilde el-Harakânî Sünnet'e de gönülden bağlı bir İslam âlimidir. Nitekim onun Hz. Peygamber'in yolundan gittiği şu sözünden anlaşılmaktadır: *"Allah'ın bana ihsan ettiği şu makama yeryüzündeki halk için de, göklerdeki melekler için de yol yoktur. Eğer bu makamda Muhammed Mustafa'nın Şeriat'ından başka bir şey görecek olsam derhal geri dönerim. Çünkü ben başkomutanı Muhammed olmayan bir kervanda bulunmam!"*[5] Görüldüğü üzere el-Harakânî, bu sözüyle açıkça Hz. Muhammed'in (s.a.v.) yolunda olduğunu söylemektedir. Dolayısıyla onun düşüncesine göre Rabbini arayanın Kur'an'a bakması, Hz. Peygamber'in varisi olmak isteyenin ise onun Sünnet'ine ittibâ etmesi gerekir. Kısaca ifade etmek gerekirse el-Harakânî'nin sözleri derinlemesine analiz edildiğinde onun ümmî olmadığı, Kur'an'ı ve Sünnet'i[6] çok iyi bildiği söylenebilir.

Şimdi onun ayetlere doğrudan atıflarını ele alalım.

1. el-Harakânî'nin Ayetlere Doğrudan Atıfları

Bu bölümde el-Harakânî'nin ayetlere doğrudan atıfta bulunarak görüşlerini nasıl temellendirdiğini ve bu ayetleri nasıl yorumladığını ele alacağız. Tespit edebildiğimiz kadarıyla el-Harakânî, on kadar yerde ayetlere doğrudan atıfta bulunmuştur. Şimdi bunları inceleyerek ondaki Kur'an kültürü hakkında fikir edinmeye çalışalım.

---

[1] el-Hânî, Abdulmecîd b. Muhammed, **Hadâiku'l-Verdiyye fî Hakâiki Ecillâ'i Nakşbendiyye**, (Nşr.: Abdulvekîl ed-Derûnî) Dimeşk, ts., s. 105'den naklen Çiftçi, Hasan, **Şeyh Ebü'l-Hasan-i Harakânî, (Hayatı, Çevresi, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri) Nûru'l-'Ulûm ve Münâcât'ı (Çeviri-Açıklama-Metin),** Şehit Ebü'l-Hasan Harakânî Derneği Yay., Ankara, 2004, s. 46.

[2] Bu makalede el-Harakânî'ye ait sözleri daha anlaşılır kılmak için yapılan tüm parantez içi açıklamalar tarafımıza aittir. Bu açıklamalar yapılırken el-Harakânî'nin bütün sözleri ve düşünceleri dikkate alınmış, bütüncül bir yaklaşımla bunlar değerlendirilmiş ve onun daha doğru tanıtılması amacıyla böyle bir yol tercih edilmiştir. Yoksa -iddia edildiği üzere- ona kendi kanaatlerimizi söyletmek gibi bir düşünce veya niyet asla söz konusu olmamıştır.

[3] Attâr, a.g.e., s. 630.

[4] el-Yûnus, 10/57; el-Fussilet, 41/44.

[5] Attâr, Ferîdüddîn**, Evliya Tezkireleri**, Çev.: Süleyman Uludağ, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2007, s. 605.

[6] el-Harakânî'nin hadis ve Sünnet anlayışı ile ilgili yapılan bir çalışma için bkz. Seyhan, Ahmet Emin, "Ebu'l-Hasan el-Harakânî'nin Hadis ve Sünnet Anlayışı", Yayınlanmamış İlmî Makale, KAÜ, İlahiyat Fakültesi.

1.1. "Ulu'l-emre İtaat" ile İlgili Ayete Getirdiği Yorum

"Attâr'ın (ö. 627/1230) Tezkiratu'l-Evliyâ adlı eserinde ifade edildiği üzere vaktiyle Sultan Mahmud, el-Harakânî'yi ziyarete gelmiş ve bir elçi aracılığıyla: 'Sultan senin için Gazne'den buraya kadar geldi, sen de onun için hangâhtan çıkıp çadırına gel' diye haber salmıştı. Ayrıca elçiye; 'Eğer gelmezse kendisine Hak Teâlâ'nın: 'Ey iman edenler! Allah'a, Peygamber'e ve ulu'l-emre (aranızdan siyasal erkin/otoritenin emanet edildiği kimselere) itaat ediniz' ayetini[7] *hatırlatmasını söylemişti. Elçi haberi ulaştırınca el-Harakânî: 'Beni mazur görün' dedi. Bunun üzerine elçi kendisine verilen görevi yaptı ve mezkûr ayeti okudu. Ayeti dinleyen el-Harakânî: 'Gidin ve Mahmud'a deyin ki: 'Allah'a itaat ediniz emrine öyle bir dalmışım ki, Rasûle itaat ediniz emrinde bulunmaktan dahi hicap ediyorum. Ulu'l-emr ibaresine nereden ulaşırım?' Elçi geri dönüp Sultan Mahmud'a el-Harakânî'nin dediklerini nakletti. Bu sözler Mahmud'un yüreğine dokundu ve: 'Haydi kalkınız, zira o bizim sandığımız kimselerden değildir' dedi ve onun yanına gitmek için yola koyuldu."*[8] Buradan anlaşılıyor ki el-Harakânî, Kur'an'daki mezkûr ayetin farkındadır ve yeri geldiğinde o ayeti en güzel şekilde yorumlamasını ve muhatabını incitmeden ona bir mesaj vermesini bilmiştir. O, bu tavrıyla ayetin hükmüne karşı gelmemiş, aksine hem ilmin onurunu korumuş, hem de kendisini bu şekilde test etmek isteyen Sultan Mahmud'a unutulmaz bir ders vermiştir. Diğer taraftan yaşanan bu hâdise, onun İslâmî ilimleri tedris ettiğinin, Kur'an'ı iyi bildiğinin, vakur, zeki ve hazır cevap birisi olduğunun bir delili olarak da görülebilir.

1.2. "Baktığı Halde Görmeyenler" ile İlgili Ayete Getirdiği Yorum

el-Harakânî kendisini ziyarete gelen Sultan Mahmud ile sohbet ederken onun: *"Bana Bâyezîd'den bir hikaye (söz) söyle demesi üzerine şöyle demiştir: 'Bâyezîd demiştir ki: 'Her kim beni (gerçek anlamda) görürse (bu sayede İslam'ı tanıma şerefine nail olur) alnına bedbahtlık yazısı yazılmaktan (ve ebedî cehennemliklerden olmaktan) emin olur.' Bunun üzerine Sultan Mahmud: 'İyi ama onun rütbesi peygamberlerinkinden daha mı büyüktür? Ebû Cehil, Ebû Leheb ve başka bir sürü inkârcı Hz. Peygamber'i gördükleri halde yine de cehennemlik olan talihsizlerden oldular' dedi. el-Harakânî, Sultan Mahmud'a: 'Edebe dikkat et! Kendi vilayetinden tasarrufta bulun, (bildiğin konularda konuş) zira hakikatte Mustafa'yı (s.a.v.) onun dört dostundan (dört halife) ve ashabından (ona bütün kalbiyle inananlardan) başkası görmemiştir. Bunun delili nedir bilir misin? 'Görüyorsun ki onlar sana bakıyorlar ama (seni olduğun gibi) görmüyorlar' ayetidir' dedi. Bu söz Mahmud'un hoşuna gitti ve: '(Öyleyse) bana öğüt ver' dedi. el-Harakânî: 'Şu dört şeye dikkat et: Günahlardan sakın, namazı cemaatle kıl, cömert ol, Allah'ın yarattıklarına şefkat göster' dedi.'"*[9] el-Harakânî, Sultan Mahmud'a hakkında kesin bilgi sahibi olmadığı konularda konuşmamasını söylerken dolaylı olarak şu ayete işaret etmiştir: *"Hakkında kesin bilgi sahibi olmadığın şeyin peşine düşme. Çünkü kulak, göz ve kalp, bunların hepsi ondan sorumludur."*[10] Aynı şekilde el-Harakânî, Hz. Peygamber'e baktıkları halde onu görmeyen ve onun değerini bilmeyenler olduğunu ifade etmek için ise doğrudan şu ayeti delil olarak getirmiştir: *"Onları doğru yola çağırsanız duymazlar. Onları sana bakıyormuş gibi görürsün ama gerçekte görmezler."*[11] Görüldüğü üzere el-Harakânî düşüncelerini temellendirirken gerek doğrudan, gerekse de dolaylı olarak ayetlere başvurmaktadır ki bu durum, onun Kur'an'ı iyi bildiğinin ve ondan beslendiğinin bir delili olarak kabul edilebilir.

Bununla birlikte Mahmud'un el-Harakânî'ye sorduğu o sorunun haklı ve yerinde olduğunu söylememiz de yanlış olmasa gerektir. el-Harakânî bu soruya ayetle cevap vermiş, baktıkları halde

---

[7] en-Nisâ, 4/59.
[8] Attâr, a.g.e., s. 598.
[9] Attâr, a.g.e., s. 598-599.
[10] el-İsrâ, 17/36.
[11] el-A'râf, 7/198.

görmeyenlerin esas suçlu olduklarını söyleyerek bu konuda Mahmud'u ikna etmeyi başarmıştır. Çünkü hakikate karşı kör, sağır ve dilsiz kesilenlerin gerçekleri görmesi mümkün değildir. Ebû Cehil, Ebû Leheb ve başka bir sürü inkârcı Hz. Peygamber'e sadece "bakmışlar", onun anlattığı şeylerin aslını esasını "görmek ve anlamak" istememişler, bu konuda hiçbir gayret de göstermemişlerdir. Akıllarını kullanmadıkları için de hakikati görmemişler ve İslam'dan uzak bir hayat yaşayarak kendilerine yazık etmişlerdir. Nitekim Bâyezîd de mezkûr sözüyle kendisine "bakanların" değil, onu gerçek anlamda "görenlerin" ve tanıyanların Hakk'a ulaşacaklarından söz etmektedir ki, el-Harakânî'nin bu duruma dikkat çektiği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla onun Mahmud'un sorusuna gösterdiği tepkinin asıl sebebi bu olmalıdır. Yani el-Harakânî, Mahmud'un "bakmak" ve "görmek" arasındaki o ince farkı anlamasını istediği için ona karşı böyle bir uyarıda bulunmuştur denilebilir. Ayrıca onun Sultan Mahmud'a diğer tavsiyelerini içeren günahlardan sakınmak,[12] namazı cemaatle kılmak,[13] cömert olmak[14] ve yaratılmışlara şefkat ve merhamet etmek ile[15] ilgili öğütleri de Kur'an'da yer alan hususlardandır ki, el-Harakânî'nin bu ayetlere dolaylı olarak işaret ettiği anlaşılmaktadır.

1.3. "Tüm Müminlere Dua Edilmesi"ni Tavsiye Eden Ayete Getirdiği Yorum

"el-Harakânî'nin yanından ayrılacağı zaman Sultan Mahmud: 'Bana dua et!' diyerek ondan kendisine özel dua etmesini istemiştir. Bunun üzerine el-Harakânî: 'Allah'ım! Hesabın görüleceği gün beni, anamı, babamı ve bütün müminleri bağışla'[16] derken sana da dua etmiş oluyorum' diye karşılık vermiştir. Mahmud ise: '(Bana) özel olarak dua et' deyince Şeyh: 'Ey Mahmud! Sonun mahmûd olsun!' demiştir."[17] Burada da el-Harakânî, Mahmud'a dua ederken Kur'an'da yer alan ayete doğrudan işaret etmiş ve konuşmasında o ayeti kullanmıştır. el-Harakânî, kendisine sultan olduğu için farklı bir muamelede bulunamayacağı ifade eder tarzda, diğer müminler için yaptığı genel duanın içinde onun da yer aldığını belirtmiştir. Ancak Mahmud kendisi için özel duada ısrar edince, el-Harakânî hem onu uyaran, hem de bir mesaj içeren "ey Mahmud! Sonun mahmud olsun!" demiştir. Yani el-Harakânî bu duasıyla işin sonunun önemli olduğuna dikkat çekmiş ve "ömrünün sonunda dünyadan öyle bir ayrıl ki, senin sonun meleklerin övgüsüne ve takdirine layık olsun. Bu dünyada öyle bir hayat yaşa ki, ahirette övülenlerden olmayı hak edesin" anlamına gelebilecek tarzda ona hem dua etmiş, hem de önemli bir uyarıda bulunmuştur. Bu da el-Harakânî'nin az ama öz konuşan, etkileyici sözler söyleyen, sözünü söylemekten çekinmeyen, muhatabı kim olursa olsun hakkı söyleyen bir kişiliğe sahip olduğunu göstermektedir. Tüm bu güzel hasletler ondaki Kur'an kültürünün sözlerine ve fiillerine yansıması olarak görülüp değerlendirilebilir.

1.4. "Herkesin Belli Bir Makamı ve Yeri Vardır" Ayetine Getirdiği Yorum

"Anlatıldığına göre birisi el-Harakânî'ye hitaben: 'Bulunduğun yerden beri gel' dedi. O da: 'Gelemem' dedi ve "Bizim her birimizin belli bir makamı ve yeri vardır"[18] *ayetini okudu. Bu sefer o kişi: 'O halde Arş'a, Arş'a' deyince, el-Harakânî: 'Arş'ta ne yapacağım, benim Arş'ım burasıdır' diye cevap verdi."*[19] O, bu sözüyle zaten her an Allah ile olduğunu,[20] ayrıca Arş'a gitmesine gerek olmadığını, baktığı her yerde Allah'ın isim ve sıfatlarının izlerini, O'nun işaretlerini, O'nun nurunu gördüğünü söylemekte ve mezkûr ayeti buna delil getirmektedir. Onun

[12] en-Nisâ, 4/31; el-Mâide, 5/90; el-Ahzâb, 33/70-71; eş-Şûrâ,42 /37; en-Necm, 53/32.
[13] el-Bakara, 2/43; en-Nisâ, 4/102; et-Tahâ, 20/132.
[14] el-Yusuf, 12/88; en-Nahl, 16/90; el-Hadîd, 57/11, 18.
[15] el-Âl-i İmrân, 3/132. Ayrıca bkz. en-Nûr, 24/56; el-Beled, 90/17-18.
[16] el-İbrahim, 14/41.
[17] Attâr, a.g.e., s. 599.
[18] es-Saffât, 37/164.
[19] Attâr, a.g.e., s. 605-606.
[20] *"Gerçek şu ki, insanı yaratan Biziz ve onun iç-benliğinin ona ne fısıldadığını Biz biliriz: Çünkü Biz ona şah damarından daha yakınız."* el-Kâf, 50/16.

ayete yaptığı yorumun işarî tefsir karakteri taşıdığı söylenmektedir. Nitekim sûfîlerin yaptıkları buna benzer yorumların genellikle Kur'an'ın zahirî ile bağdaştığı ve bulundukları makamda kalplerine doğan işaretlere göre tefsir yaptıkları ifade edilmektedir.[21] Kanaatimizce Kur'an'ı iyi bilmeyen birisinin böyle bir cevap verebilmesi söz konusu olamaz.

1.5. "Kuluna Vahy Ettiğini Vahy Etti" Ayetine Getirdiği Yorum

"Bir gün el-Harakânî'ye, "Kuluna vahy ettiğini vahy etti"[22] ayetinin ne anlama geldiği sorulmuş, o da şöyle cevap vermiştir: 'Söylediğini anladım, Allah (bu sözüyle) buyurur ki: Ya Muhammed! En büyük ben olduğum için sana: 'Beni tanı' dedim. En büyük (ve son peygamber) sen olduğun için de halkı (insanları) Bana davet et' dedim."[23] Görüldüğü üzere el-Harakânî bu ayeti açıklarken de Allah'ı tanımanın, İslam'ı temsil ve tebliğ etmenin önemini bir kez daha ortaya koymaktadır. Bu nedenle onun ayete getirdiği yorum dikkat çekicidir. İslâmî ilimleri tedris etmemiş ve Kur'an kültürü noksan birisinin ayeti bu şekilde tefsir edebilmesi takdir edileceği üzere oldukça zor bir konudur.

1.6. "Ben Sizin Rabbiniz Değil miyim?" Ayetine Getirdiği Yorum

el-Harakânî şöyle demiştir: *"'Elestü bi Rabbiküm?'[24] hitâbını bazıları, 'Ben sizin Rabbiniz değil miyim?' diye; bazıları, 'Ben sizin dostunuz değil miyim?' diye; bazıları da, 'Her şey ben değil miyim?' diye işitmişlerdir."*[25] Kanaatimizce bu ayete böyle bir yorum yapabilmek için hem zâhirî, hem de manevî ilimlerde derinleşmek ve belli mesafeleri kat etmek gerekir. Nitekim el-Harakânî'nin *"Ben sizin dostunuz değil miyim?"* yorumunu yaparken Yüce Allah'ın müminlerin ve müttakîlerin dostu olduğunu ifade eden ayetlere[26] işaret ettiği söylenebilir. Yine el-Harakânî'nin *"Her şey ben değil miyim?"* derken de Allah'ın ilminin her şeyi kuşattığını,[27] O'nun her şeye kadir olduğunu[28] ve O'ndan başka her şeyin helak olacağını[29] haber veren ayetlere dikkat çektiği ifade edilebilir. Dolayısıyla Kur'an bilgisi yetersiz birisinin böyle bir söz söyleyebilmesi ve ayeti bu şekilde tefsir edebilmesi mümkün olmasa gerektir.

1.7. "Biz Emaneti Göklere, Yere ve Dağlara Teklif Ettik" Ayetine Getirdiği Yorum

el-Harakânî şöyle demiştir: *"Başlangıçta 'Bize bir emanet (Kur'an)[30] arz olunmuş' diye bilirdim. Biraz daha (O'na) yaklaşınca Arş, Allah'ın (bu emanet) emrinden daha hafif geldi. (Allah'a) daha fazla yaklaşınca (O'nu bütün ruhumda hissedince) bize kendi ilâhîliğini (O'nu tanıma ve O'nun büyüklüğünü idrak etme emanetini) arz ve vaz ettiğini anladım. Şükürler olsun ki (bu) yük gayet ağırdır."*[31] el-Harakânî ilk önceleri "emanet" ile "Kur'an"ın kast edildiğini düşündüğünü şu ayete işaret ederek söylemiştir: *"Rabbinden sana vahyolunana (emanete,*

---

[21] Koçyiğit, Hikmet, "Ebu'l-Hasan Harakânî Hazretlerinin Bazı Ayet Yorumlarının Tefsir Açısından Değerlendirilmesi", **I. Uluslararası Harakani Sempozyumu, Bildiri Özetleri Kitapçığı**, 11-13 Ekim, Kars, 2012, s. 86.
[22] en-Necm, 53/10.
[23] Attâr, a.g.e., s. 635.
[24] el-A'râf, 7/172.
[25] Attâr, a.g.e., s. 618.
[26] *"Allah inananların dostudur, onları karanlıklardan aydınlığa çıkarır…"* el-Bakara, 2/257. "*Sizin dostunuz (veliniz) ancak Allah'tır, Resulüdür, iman edenlerdir…"* el-Mâide, 5/55. Ayrıca bkz. en-Nisâ, 4/45; el-Enâm, 6/127; et-Tevbe, 9/116; el-Yûnus, 10/62; el-Câsiye, 45/19.
[27] et-Tâhâ, 20/98.
[28] *"Göklerin, yerin ve içlerindeki her şeyin mülkiyeti Allah'ındır, O, her şeye hakkıyla kadirdir."* el-Mâide, 5/120. Ayrıca bkz. el-Âl-i İmrân, 3/189. el-Hicr, 15/23; en-Nahl, 16/77; el-Yâsin, 36/83; ez-Zuhruf, 43/84; et-Talâk, 65/12.
[29] *"…O'nun zatından başka her şey yok olacaktır. Hüküm yalnızca O'nundur…"* el-Kasas, 28/88.
[30] Uludağ'ın yaptığı tercümede emanet kavramından sonra "el-Ahzâb, 33/2" kaydı yer almaktadır. Dolayısıyla burada emanet ile kast edilenin Kur'an olduğu anlaşılmaktadır.
[31] Attâr, a.g.e., s. 607.

Kur'an'a) uy! Şüphesiz Allah, yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır."[32] Ancak daha sonraları Allah'a manen yaklaştıkça, belirli makamları aştıkça, Arş'ın bile bu emanet karşısında çok hafif kaldığını anlamış, aslında bu emanetin Kur'an değil, "Allah'ı bilme, O'nu tanıma, emirlerini yerine getirme ve O'nun rızasını kazanma fırsatı" olduğunu idrak etmiştir. el-Harakânî'nin bu sözlerine bakarak sürekli Kur'an ayetleri üzerinde tefekkür ettiği sonucuna varmak mümkündür. Çünkü o, yaptığı bu tespitle şu ayetten haberdar olduğunu ortaya koymaktadır: *"Gerçek şu ki, biz emaneti göklere, yere ve dağlara sunduk. (Onlar emanetin zorluğu, büyüklüğü ve ağırlığı karşısında)* onu *yüklenmekten kaçındılar, sorumluluğundan korktular. Onu, (küçük ve basit bir şey zanneden, kendisine verilen değeri, Allah'ın mağfiretini ve rızasını kazanma şansını tam olarak idrak edemeyen ve bu nedenle de) pek zalim ve cahil olan insan yüklendi."*[33] el-Harakânî, bu emanetin aklı doğru ve yerinde kullanarak Allah'ı bilme, O'nun yüceliğini idrak etme ve O'nun rızasını kazanma fırsatı olduğunu anladıktan sonra olsa gerek şunları söylemiştir: *"Allah-u Teâlâ'nın bir avuç toprak ve sudan ibaret olan bir mahlûka, (yani) bana (benim gibi sınırlı ve aciz bir varlığa) yaptığı kadar iyilik yapacağını kesinlikle bilmezdim. Mustafa'dan sonra bu lütuf bana (da) geldi. Yakinen (bütün kalbimle) biliyorum ki, (akl-ı selimle ve fıtrata uygun hareket ederek) O'na iman etmek şarttır ve (ulaştığım seviyede) bu benim için (artık) gözle görülen bir gerçektir. Başka bir şeye hacet yoktur!"*[34] el-Harakânî bu sözüyle, "her işin başının Allah'a iman ve O'na tam anlamıyla teslimiyet, O'nun verdiği sayısız nimetlere sonsuz şükretmek ve O'nun rızasını kazanma şansını doğru değerlendirmek" olduğunu ifade etmeye çalışmaktadır denilebilir.

Görüldüğü üzere el-Harakânî, Kur'an'daki emanet kavramı üzerinde düşünmüş, bununla "Allah'ın insana kendi ruhundan üfleyerek değer vermesi, ona dünyada imtihan olma fırsatı sunması" olduğu kanaatine ulaşmıştır. Bu durum ondaki Kur'an kültürü hakkında bize bir fikir vermektedir. Kısaca ifade etmek gerekirse, el-Harakânî'nin ulaştığı seviyeye ulaşan ve aklını gereği şekilde kullanan kimse tüm bu gerçekleri idrak edebilir. Nitekim insan olarak yaratılmak[35] ve böyle bir imtihan fırsatıyla baş başa bırakılmak bile başlı başına bir şereftir.[36] Dolayısıyla insanoğlu kendine ne kadar büyük bir değer verildiğini anladığı zaman böyle bir sözü söyleyebilir. Ancak aklını kullanmayarak hâlâ bu gerçeği anlamamakta direnen kimse ise hem cahillik etmeye[37] hem de kendine yazık etmeye[38] devam eder. el-Harakânî kendisine verilen bu değeri çok iyi anlamış, Kur'an'daki emanet kavramıyla verilmek istenen mesaja odaklanmış, bu emanetin hakkını en güzel şekilde veren kâmil müminlerden olmak için uğraşmış ve etrafındakileri de mezkur sözleriyle uyarmıştır.

1.8. "Allah Kendisinden Başka İlah Olmadığını İkrar Etti" Ayetine Getirdiği Yorum

el-Harakânî şöyle demiştir: *"O'nun varlığına baktım, bana benim yokluğumu (fakrımı, hiçliğimi) gösterdi. Kendi yokluğuma (acziyetime) baktım, bana kendi varlığını (büyüklüğünü) gösterdi. Bu halde üzüntü içinde kaldım. Derken hâlâ var olan (ve bu duygu ve düşünceler içinde bulunan) kalb(im)e Hak'tan: 'Varlığımı ikrar et!' diye nida (ilham) geldi. O zaman dedim ki: '(Allah'ım!) Senden başka Senin varlığını kim ikrar edebilir? (Sen) 'Allah ikrar etti, kendisinden başka ilah olmadığını' dememiş miydin?"*[39] Görüldüğü üzere el-Harakânî bu sözüyle, *"Allah, [bizâtihî Kendisi] ile melekler ve hak ve adaleti gözeten ilim sahipleri O'ndan başka ilah*

[32] el-Ahzâb, 33/2.
[33] el-Ahzâb, 33/72.
[34] Attâr, a.g.e., s. 607-608.
[35] el-Müminûn, 23/12; et-Tâhâ, 20/55; el-Kâf, 50/16; en-Nebe, 78/8; el-İnsân, 76/2.
[36] et-Tîn, 95/4.
[37] el-Â'râf, 7/199; el-Hûd, 11/46; el-Ahkâf, 46/23.
[38] el-Âl-i İmrân, 3/182; el-Â'râf, 7/23; el-Enfâl, 8/51; el-Yunus, 10/44; el-Hûd, 11/101; en-Nahl, 16/33; el-Kehf, 18/49; el-Fussilet, 41/46.
[39] Attâr, a.g.e., s. 609.

olmadığına şahittir: O'ndan başka ilah yoktur, Kudret ve Hikmet Sahibi(dir)”[40] ayetine doğrudan işaret etmektedir. Onun bu sözü söylerken “melekler ile hak ve adaleti gözeten ilim sahiplerinin” de ikrar ettiğini belirtmemiş olması ve sadece “Allah’ın bizatihi kendisinin ikrar ettiğini” söylemesi bu ayetten haberdar olmadığı anlamına gelmemektedir. Zira o bahsettiği mükâlemeyi Allah ile yapmakta ve O’na bu şekilde hitap etmektedir. Dolayısıyla onun bu ifadesi, ondaki Kur’an kültürünün genişliğini ve İslâmî ilimleri tedris etmiş bir âlim olduğunu göstermektedir.

1.9. “Rabbinin Yakalaması Son Derece Çetindir” Ayetine Getirdiği Yorum

“(el-Harakânî) bir gün, “Rabbinin yakalaması (tutuşu) son derece çetindir”[41] *ayetini okuyordu ve şöyle dedi: ‘Benim tutuşum O’nun tutuşundan daha zorludur. Çünkü O âlemi ve âlemdekileri tutmakta, bense O’nun ululuk eteğini tutmaktayım.’*[42] el-Harakânî bu sözüyle Allah’a olan iman ve teslimiyetin nasıl olması gerektiğine dikkat çekmektedir. Adeta o, “ben Allah’ın ululuk eteğini asla bırakmam, O’nun gösterdiği yoldan ayrılmam, sağlam bir şekilde ürvetü’l-vuskâya sarılmışım, asla terk etmem” demekte ve bir müminin Allah’a olan bağlılığının da bu şekilde sapasağlam olması gerektiğini ifade etmektedir. el-Harakânî’nin ayete getirdiği bu yorum ondaki Kur’an kültürünü yansıtmaktadır. Onun başka sözlerini de dikkate alarak bütüncül bir yaklaşımla konuyu ele aldığımızda, mezkûr ayeti tefsir ederken dolaylı olarak şu ayete de atıfta bulunduğunu söyleyebiliriz: *“Dinde zorlama yoktur. Artık doğru ile yanlış, birbirinden ayrılmıştır: O halde, şeytanî güçlere ve düzenlere (doktrinlere uymayı) reddedenler ve Allah'a inananlar, hiçbir zaman kopmayacak en sağlam mesnede tutunmuşlardır: Zira Allah her şeyi işitendir, her şeyi bilendir.’*[43] el-Harakânî’nin Allah’a gönülden iman edenlerin, O’nun ululuk eteğine yapışanların ve Kur’an’ın ilkelerine sımsıkı sarılanların hiçbir zaman kopmayacak sağlam bir kulpa yapışmış olacaklarını söylemesi ve buradan çıkardığı mesajlar, onun sahip olduğu Kur’an birikimini yansıtması açısından önemlidir.

1.10. “Rabbinin Azametinden Korkmak”la İlgili Ayete Getirdiği Yorum

el-Harakânî, kendisine atfedilen *Seyrü Sülûk Risâlesi*’nin dokuzuncu bölümünde, fakrın kırk dört makamının bilinmesinden bahsederken[44] şu ayeti referans olarak vermiştir: *“Ama kim Rabbinin azametinden korkup da kendini kötülükten alıkoymuşsa, varacağı yer şüphesiz cennettir.’*[45] Görüldüğü üzere el-Harakânî bu ayeti naklederek Allah’ın yüceliğini takdir edip nefsini tezkiye etmeyi başaranların O’nun rızasını kazanacaklarını, cennete gireceklerini söylemekte ve civanmertlerini Kur’an’ın ilkelerine uygun şekilde yetiştirmeye çalışmaktadır. Yine el-Harakânî aynı bölümde yüzün nurlanması için Allah’ı bilmek, gönlü pak tutmak ve masivâdan temizleyip arındırmaktan bahsederken[46] de şu ayeti zikretmiştir: *“O gün bazı yüzler ağarır, bazı yüzler kararır. Yüzleri kararanlara: ‘İnanmanızdan sonra inkâr mı ettiniz? O halde inkâr etmenize karşılık tadın azabı!’ denilecek.’*[47] Görüldüğü üzere el-Harakânî ahiret gününde yüzünün iman nuruyla parlamasını isteyenlerin Allah’a imanlarının sağlam olması gerektiğini ifade etmekte, nefis tezkiyesinin önemine dikkat çekmekte ve bu düşüncesini ifade ederken de mezkûr ayeti delil olarak kullanmaktadır. Bu durum onun Kur’an’a vukûfiyeti hakkında bize bir fikir vermektedir.

---

[40] el-Âl-i İmrân, 3/18.
[41] el-Burûc, 85/12.
[42] Attâr, a.g.e., s. 613.
[43] el-Bakara, 2/256.
[44] Ebu’l-Hasan Harakânî, **Seyrü Sülûk Risâlesi**, Çev.: Mustafa Çiçekler, (Der.: Sadık Yalsızuçanlar), Sûfî Kitap, İstanbul, 2006, s. 48.
[45] en-Nâziât, 79/40-41.
[46] Harakânî, a.g.e., s. 49.
[47] el-Âl-i İmrân, 3/106.

2. el-Harakânî'nin Ayetlere Dolaylı Olarak Atıfta Bulunduğu Konular

el-Harakânî konuşmalarında genellikle ayetlere dolaylı olarak işaret etmiştir. Doğrudan "ayet böyle söylüyor" demek yerine, tam anlamıyla özümsediği ayetleri kendi anladığı şekilde ifade etmiş ve muhataplarının anlayacağı şekilde onlara açıklamaya çalışmıştır. Onun "Allah ve insan", "insan ve dünya hayatı" ve "insan ve nefis tezkiyesi" gibi konulardaki sözlerinde ayetlere yaptığı atıflar, ümmî[48] olmadığının ve Kur'an'ı çok iyi bildiğinin bir delili olarak görülebilir.

Öncelikle "Allah ile insan" arasındaki ilişkiden bahseden sözlerindeki ayetlere yaptığı atıfları ele alıp değerlendirelim.

2.1 Allah ve İnsan Arasındaki İlişki

2.1.1. "Allah İnsana Şah Damarından Daha Yakındır" Ayetine Atfı

el-Harakânî şöyle demiştir: *"Allah bize öyle bir ayak (manevî güç/hayal kurma gücü/astral bedenle seyahat etme gücü) vermiştir ki, bir adımda Arş'tan arzın dibine kadar gider ve arzın dibinden de Arş'a döneriz, sonra da hiçbir yere gitmediğimizi biliriz" dedi. Allah'tan bir nidâ geldi: 'Öyle adımı olan bir kimse nerelere varmış olur? (hesap et!)' Ben de dedim ki: 'Uzun sefer de biziz, kısa sefer de; nice zamandan beri kendi peşimde (gidiyor ve çevremde) dolaşıyorum!"*[49] el-Harakânî'nin diğer sözleriyle bu sözünü birlikte değerlendirdiğimizde onun civanmertlerini eğitmek amacıyla, "meğer aradığım Rabbim bana şah damarımdan daha yakınmış" demek istediğini ve şu ayete işaret ettiğini söyleyebiliriz: *"İnsanı Biz yarattık. Onun için, nefsinin (iç benliğinin) kendisine neler fısıldadığını, neler telkin ettiğini de Biz pekiyi biliriz. Çünkü Biz ona şahdamarından daha yakınız."*[50] el-Harakânî etrafındakilere Allah'ın insana çok yakın olduğunu ve insanın kalbinden geçenleri bile bildiğini ifade etmek için bu sözü söylemiş olabilir. Ayrıca onun bu sözünden şu ayete atıfta bulunduğu sonucuna varmak da mümkündür: *"…Şunu da bilin ki, Allah içinizden geçeni hakkıyla bilir…"*[51] Görüldüğü üzere el-Harakânî'nin tüm sözleri birlikte değerlendirildiğinde mezkûr sözüyle neyi kast etmiş olabileceğini daha doğru anlamak mümkün olabilir. Bu ise, bir tahmin veya kendi düşüncelerimizi ona söyletmekten ziyade, el-Harakânî'nin düşünce dünyasını yansıtan sözlerinin parçacı değil, bütüncül bir yaklaşımla ele alınıp değerlendirilmesi sonucu ulaşılan bir durum olarak görülebilir.

2.1.2. "Sonra (Cebrail ona) Yaklaştı ve Sarktı" Ayetine Atfı

el-Harakânî şöyle demiştir: *"Allah'a ermek için sonsuzluk merdivenini dayadım. Daha ayağımı merdivenin ilk basamağına basar basmaz (bir de ne göreyim) Allah'a ulaştım (ulaşmışım!). Bunun manası şudur: (Her daim Hak ile olan ve attığı) ilk adımda Hakk'a eren O'na (her an) yakındır [denî]. Sonsuza merdiven dayayansa O'na yaklaşmaya çalışmaktadır [mütedennî]. Bu Allah'ın nurundaki bir seferdir ve Allah'ın nuru sonsuzdur."*[52] Burada el-Harakânî, *"Ve sonra (Cebrâil) yaklaşarak (Hz. Muhammed'in) yanına geldi"*[53] ayetine işaret etmiştir. Onun anlayışına göre Allah insana aslında çok yakındır. Allah'ın bu yakınlığını tam anlamıyla bilen ve Allah'a gönülden teslim olan kişi böyle bir yolculuk yapacak olsa zaten ilk adımda O'na ulaşır. Ancak Allah'a olan bağlılığı henüz zirveye ulaşmamış olanlar ise sonsuza bir merdiven dayayarak O'na ulaşmaya çalışsalar, onların bu yolculukları çok uzun sürebilir. Zira Allah'ın nuru sonsuzdur.

---

[48] el-Harakânî'nin ümmî olmadığı, büyük bir Türk-İslam âlimi olduğuyla ilgili yapılan çalışma için bkz. Seyhan, Ahmet Emin, "Ebu'l-Hasan el-Harakânî'nin İlim Anlayışı", Yayınlanmamış İlmi Makale, KAÜ., İlahiyat Fakültesi.
[49] Attâr, a.g.e., s. 602.
[50] el-Kâf, 50/16.
[51] el-Bakara, 2/235. Ayrıca bkz. Râd, 13/10; el-Fâtır, 35/38; eş-Şûrâ, 42/24.
[52] Attâr, a.g.e., s. 614. Uludağ, bu sözün sonunda "en-Necm, 53/8" kaydını düşmüştür.
[53] en-Necm, 53/8.

el-Harakânî bir başka sefer ise Allah'a yakın olan kimseyi şöyle tanımlamıştır: *"Bütün varlığını Allah'ın kapladığı bir kimse tepeden tırnağa kadar her şeyiyle Allah'ı ikrar eder."*[54] O, bu sözüyle bütün hücrelerinde Allah'ı hisseden birinin O'na tam bir teslimiyetle bağlanıp yakın olacağını ve Allah'ın varlığını ikrar edeceğini söylemiştir. Yine el-Harakânî Allah'a yakın olan kişiyi şöyle tarif etmiştir: *"(Her daim) Allah ile yaşayan (O'nu bütün ruhunda hisseden) bir kimse nefsine, kalbine ve ruhuna güç yetiremez. Onun vakti (her anı) kendisinin hizmetçisidir. Gözü ve kulağı Hak'tır (gördüğü ve işittiği her şey ona Allah'ı hatırlatır). Gözü ile kulağı arasında bulunan (bunun dışındaki) her şey yanmıştır. Hak'tan başka bir şey kalmamıştır. "Allah de! Sonra bırak onları daldıkları şeyde oyalansınlar."*[55] el-Harakânî böyle söylerken Allah'a yakın olmanın ve O'nu gereği şekilde takdir etmenin önemine dikkat çekerek şu ayete işaret etmektedir: *"... 'Allah [o ilahî kelâmı vahy etmiştir]!' de; ve sonra da bırak! Onlar boş laflarla oyalanıp dursunlar."*[56] el-Harakânî'nin bu tür etkili sözler söylemesi, bu sözlerin ayetlere uygun olması, doğrudan ya da dolaylı olarak ayetlere atıfta bulunması, onun Kur'an ayetleri üzerinde tefekkür ettiğinin bir göstergesidir denilebilir.

2.1.3. "Allah'tan Geldik Yine O'na Döneceğiz" Ayetine Atfı

el-Harakânî şöyle (naz ve) niyaz ediyordu: *"İlâhî canımı almaya Azrâil'i bana gönderme, zira ben canımı ona vermem. Bu canı ben ondan almadım ki ona iade edeyim. Ben ruhumu Senden almışım ve Senden başkasına teslim etmem!"*[57] el-Harakânî bu niyazıyla, *"Hani Rabbin meleklere, Ben kuru bir çamurdan, şekillendirilmiş balçıktan bir insan yaratacağım. Onu düzenleyip içine ruhumdan üflediğim zaman, onun için hemen saygı ile eğilin"*[58] ve: *"Doğrusu biz Allah'a aitiz ve muhakkak O'na döneceğiz!"*[59] ayetlerine işaret ediyor olabilir. Bu ayetlerden anlaşıldığına göre insanoğluna üflenen o ruh Allah'tan gelmiştir. İnsana hayat vermekte ve canlı kalmasını sağlamaktadır. Zamanla ve mekânla sınırlı değildir. Duyularla algılanamaz. Bir kısım İslam âlimine göre ruh, insanın algılayıcı ve bilici özüdür. İnsan ruhu denilince canlılık, bilinç, akıl, idrak, irade gibi niteliklere sahip bir özden söz edilmiş olur.[60] Bu bakımdan insanoğlu Allah'tan gelmiş ve yine O'na dönecektir. el-Harakânî bu sözüyle mezkûr ayetlerden haberdar olarak Allah'a olan derin saygı ve bağlılığını ifade etmektedir. Dolayısıyla onun bu niyazının, Allah ile irtibatın nasıl olması gerektiği hususunda müritlerini bilgilendirmeye yönelik olduğu ifade edilebilir. el-Harakânî civanmertlerinden Allah'tan bir ruh taşıdıklarını unutmamalarını ve sürekli O'nunla iletişim halinde olmaları istemektedir. el-Harakânî kendisinin de ruhunu ölüm meleğinin alacağının elbette farkındadır. Ancak o, bu niyazıyla müritlerine bir mesaj vermekte ve Allah ile yakınlığın nasıl olması gerektiği hususunda onları eğitmektedir.

Bir başka sefer el-Harakânî şöyle demiştir: "*Sırrıma, 'iman nedir?' diye nida olundu. Ben de: 'Ya ilâhî! Bana verdiğin iman tamdır!' dedim. Bunun üzerine: 'Sen bizsin, biz de seniz' diye bir nida geldi. Oysa biz: 'Sen ilahsın biz ise aciz kul' diyoruz değil mi?"*[61] diyerek müritlerini tam teslimiyet konusunda uyarmaktadır. Dolayısıyla el-Harakânî Allah'ı tüm bedeninde ve ruhunda hissetmekte, O'ndan bir ruh taşıdığını, O'nun sıfatlarıyla bütünleştiğini, baktığı her şeyde O'nun izlerini gördüğünü, O'na teslim olduğunu bu sözüyle ortaya koymaktadır. el-Harakânî bu ifadesiyle Yaratanın büyüklüğünün[62] farkında olduğunu, O'ndan geldiğini ve yine O'na döneceğini bildiğini

[54] Attâr, a.g.e., s. 618.
[55] Attâr, a.g.e., s. 632-633. Uludağ, bu sözün sonunda "el-Enâm, 6/91" kaydını düşmüştür.
[56] el-Enâm, 6/91.
[57] Attâr, a.g.e., s. 601.
[58] el-Hicr, 15/28-29. Ayrıca bkz. es-Secde, 32/9; es-Sâd, 38/72;
[59] el-Bakara, 2/156. Ayrıca bkz. el-A'râf, 7/125; ez-Zuhruf, 43/14.
[60] Yavuz, Yusuf Şevki, "Ruh", **DİA**, İstanbul, 2008, XXXV, 187.
[61] Attâr, a.g.e., s. 602.
[62] Bütün varlıklar O'nu tesbih etmektedir. Bkz. el-Hicr, 15/98; el-İsrâ, 17/44; el-Ahzâb, 33/42; el-Vâkıa, 56/74; el-Hadid, 57/1; el-Haşr, 59/1, 24; es-Saff, 61/1; el-Cuma, 62/1; et-Tegâbun,64 /1.

göstermektedir. Nitekim bütün bu hususların Kur'an'da zikredildiği ortadadır. Dolayısıyla el-Harakânî'nin derin bir Kur'an kültürüne sahip olduğunu söylememiz yanlış olmayacaktır.

Yine el-Harakânî bir başka sözünde şöyle demiştir: "*Ben oradan (Allah'tan) gelmişim ve yine oraya döneceğimi de delil (ayet ve hadislerle) ve haberle (kalbime gelen ilhamla) bilmekteyim. (Ben: 'Ya Muhammed!) Sana*[63] *sormuyorum' deyince Hak'tan (kalbime şöyle bir) nida geldi: 'Biz Mustafa'dan sonra kimseye Cebrâil göndermedik ki?' Dedim ki: 'Cebrâil'den başka biri daha var: Kalplerin vahyi (kalbe gelen ilham) daima benimledir!"*[64] el-Harakânî bu sözüyle kalbine gelen ilhamlara işaret ediyor olmalıdır. Çünkü onun bu sözünden şu ayete atıfta bulunduğu anlaşılmaktadır: *"Allah, bir insanla ancak ilham yolu ile yahut perde arkasından konuşur yahut izniyle dilediğini vahyedecek bir elçi/Cebrail gönderir. Allah yücedir; hikmet sahibidir."*[65] Görüldüğü üzere el-Harakânî bu sözüyle nefis tezkiyesi hususunda gösterdiği üstün çaba ve gayretler sonucu, Rabbânî bir ruh taşıdığının bilincinde olarak zaman zaman Allah'tan kalbine bir takım ilhamlar geldiğini ve böylece ulaştığı basiret ve feraset sayesinde olayları ve hâdiseleri yorumladığını ima etmeye çalışmaktadır denilebilir.

el-Harakânî şöyle demiştir: *"Bir fırka Allah'ı evveli ve âhiri yok diye tanımışlardır. Allah bizi onlardan kılsın. Kullardan başka bir fırka daha vardır ki, kendilerini Yaratan Allah-u Teâlâ olduğu halde başlangıçlarının Allah olduğunu (O'ndan geldiklerini) bilmemişlerdir ki, sonlarının ne olacağını (yine O'na döneceklerini) bilsinler. Bunların işi kıyamete, yani Allah'a kalmıştır (muhtemelen bunlar kaybedeceklerdir)."*[66] el-Harakânî böyle söylerken, *"Doğrusu biz Allah'a aitiz ve muhakkak O'na döneceğiz!"* ayetine işaret etmekle beraber şu ayete de dikkat çekmektedir: *"O, ilktir (kendisinden önce hiçbir varlık yoktur,) sondur (kendisinden sonra hiçbir varlık yoktur. Her şey yok olurken O kalacaktır,) zâhirdir (delilleriyle varlığı gün gibi açıktır,) bâtındır (zâtının hakikati insana gizlidir, akıllar O'nun özünü idrak edemez,) O, her şeyi bilendir."*[67]

Yine el-Harakânî şöyle demiştir: *"Semadan nida geldi: 'Ey kulum! Senin aradığın (yol) baştan yok, sonradan nasıl bulunabilir? Bu Allah'tan Allah'a olan bir yoldur, (Allah'ı bulup tam anlamıyla O'na teslim olmayan bir) kul onu bulamaz ki!'"*[68] el-Harakânî bu sözüyle, "gerçek anlamda Allah'a kul olmayan, O'ndan bir ruh taşıdığını bilmeyen, Allah'tan geldiğini ve yine O'na döneceğini idrak etmeyen birisi O'na yol bulamaz. Allah'tan geldiğini ve yine O'na döneceğini bilen, bütün ruhunda O'nu hisseden kimse Allah'ı ve O'na giden yolları bulur. Bu ise Allah'tan yine Allah'a (O'ndan bir ruh taşıdığını bilen kâmil mümin kuluna) olan bir yoldur. Bu sayede Allah ile kâmil mümin arasındaki iletişim tamamlanmış olur" demek istemektedir. Kanaatimizce el-Harakânî bu sözüyle Allah'tan geldiğini bilmenin ve buna inanmanın çok önemli olduğuna dikkat çekmektedir.

Yine el-Harakânî şöyle demiştir: *"(Manevî olarak) Arş'ın çevresine vardığımda saf saf dizilmiş meleklerin: 'Bizler kerûbileriz, (Allah'a yakın olanlarız) masumlarız (günahsızız)' diye övünerek beni karşıladıklarını gördüm. Ben de: 'Biz de Allahıyânız (Allah'tan gelmişiz, O'ndan bir ruh taşıyoruz, asıl biz O'na sizden daha yakınız, çünkü biz zaten O'ndanız, asıl övülmeye ve övünmeye layık olan bizleriz) dedim. Bunun üzerine meleklerin hepsi de (eksikliklerini idrak ettiler) mahcup oldular, onlara verdiğim bu cevaptan dolayı ise şeyhler (Allah'ın dinini temsil ve tebliğ hususunda en üstün gayreti ortaya koyan salih kullar) sevindiler."*[69] el-Harakânî bu sözüyle

[63] Uludağ'ın yaptığı tercümede "seni" ifadesi geçmektedir. Kanaatimizce "sana" olmalıdır.
[64] Attâr, a.g.e., s. 608.
[65] eş-Şûrâ, 42/51.
[66] Attâr, a.g.e., s. 620.
[67] el-Hadîd, 57/3.
[68] Attâr, a.g.e., s. 620.
[69] Attâr, a.g.e., s. 602.

Kur'an'da zikredildiği üzere meleklerin saf saf dizildiklerinden haberdar olduğunu,[70] meleklerin Adem'e secde ettiklerini,[71] potansiyelini kullanan ihlaslı bir müminin manevî anlamda melekleri bile geride bırakabileceğini ve Allah'a yakınlıkta onları geçebileceğini,[72] çünkü her insanın Allah'tan bir ruh taşıdığını bildiğini göstermektedir.

2.1.4. "Allah Sevgisinin Güçlü Bir Sevgi Olması"na İlişkin Ayete Atfı

el-Harakânî: *"Tam kırk yıldır ki, yekpare bir zaman içindeyim; Allah gönlüme nazar eder ki, orada kendisinden başkasını görmez"*[73] demiştir. O, bu sözüyle kalbinde Allah sevgisinden başka sevgilere yer olmadığını ifade ederek şu ayete atıfta bulunmuş olabilir: *"Öyle insanlar vardır ki, Allah'tan başkasını Allah'a denk tutar, tıpkı Allah'ı severcesine onları severler. Müminlerin Allah'a olan sevgileri ise her şeyden daha ileri ve daha kuvvetlidir."*[74] Bu ayette ifade edildiği üzere Yüce Allah kendisinin sevilip takdir edilmesini istemektedir. Bu ise ancak Hz. Peygamber'e ittibâ ile mümkündür. Çünkü Kur'an'da Yüce Allah: *"Ey Peygamber, de ki: 'Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyunuz ki, Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Allah çok bağışlayıcıdır; merhamet sahibidir'"*[75] buyurmaktadır. Dolayısıyla el-Harakânî bu ayetlerin farkında olarak Allah'a olan sevgisini göstermek için O'nun son peygamberi Hz. Muhammed'e tam bir bağlılık içinde hareket etmiştir. el-Harakânî Rasûlü sevmenin ölçüsünün ona ittibâ ve itaat[76] olduğunun bilincindedir. Dolayısıyla o, ittibâ, itaat ve sevgi kavramlarını birbirine karıştırmamış, özellikle Allah'a olan sevgisini derinleştirmekle meşgul olmuştur. Bu nedenle el-Harakânî Hz. Peygamber sevgisinden daha çok Allah sevgisine odaklanmıştır. Bu ise, onun Hz. Peygamber'i hiç sevmediği ve ona bağlı olmadığı anlamına kesinlikle gelmemektedir.

2.1.5. "Yeryüzünde Bir Halife Yaratacağım" Ayetine Atfı

el-Harakânî şöyle demiştir: *"(Üç grup) melekler üç anda evliyanın heybetini hissederler: Biri can çekişme anında ölüm meleği, ikincisi yazı yazacakları anda Kirâmen kâtipleri, üçüncüsü sorgulayacakları anda Münkir ve Nekir!"*[77] el-Harakânî bu sözüyle gerçek Allah dostlarının hayat hikayelerinin görevli melekleri bile çok şaşırtacağını, meleklerin bu Allah dostlarının halleri karşısında hayrete kapılacaklarını söyleyerek şu ayete işaret ediyor olabilir: *"Hani, Rabbin meleklere: 'Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım' demişti. Onlar: 'Orada bozgunculuk yapacak, kan dökecek birini mi yaratacaksın? Oysa biz Sana hamd ederek daima Seni tesbih ve takdis ediyoruz' demişler, Allah da: 'Ben sizin bilmediğinizi bilirim' demişti."*[78] Bu ayetten anlaşılmaktadır ki, dünyada Allah'ın kan dökmeyen ve bozgunculuk yapmayan sâlih kulları da vardır. el-Harakânî bu sözüyle meleklerin manen terakki eden bu müminleri görünce, daha önce söyledikleri o sözü hatırlayıp utanacaklarını ve yanıldıklarını itiraf etmek zorunda kalacaklarını söylemek istiyor olabilir. Onun bu ifadelerinden sağlam bir Kur'an bilgisine sahip olduğu sonucuna varmak mümkündür. İddia edildiği üzere okuma yazma dahi bilmeyen ve zahirî ilimlerden habersiz birinin böyle bir söz söyleyebilmesi takdir edileceği üzere oldukça zordur.

---

[70] es-Saffât, 37/164-166; en-Nebe, 78/38; el-Fecr, 89/22.
[71] el-Bakara, 2/34; el-A'raf, 7/11; el-Hicr, 15/30; el-İsrâ, 17/61; el-Kehf, 18/50; et-Tahâ, 20/116.
[72] el-Vâkıa, 56/11; el-Mutaffifin, 83/21. Kur'an'da Mukarrabûn ve Sabıkûn olarak adlandırılan bu sınıfın "zirvelerde bulunmayı hak edenler" olduğu ile alakalı bilgi için bkz. Seyhan, Ahmet Emin, "A'râf Ehli İle İlgili Hadisler Üzerine Bir Değerlendirme", **Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,** Yıl: 2011/1, Sayı: 26, (s. 111-133). Ayrıca bkz. Ünal, Necdet, "Kur'an-ı Kerim'de A'râf ve A'râf Halkı", **Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi,** 2010, C. 10, Sayı: 1, (s. 39-52), s. 50, 51.
[73] Çiftçi, a.g.e., s. 143.
[74] el-Bakara, 2/165.
[75] el-Âl-i İmrân, 3/31.
[76] Rasûle itaat ile ilgili bazı ayetler için bkz. el-Âl-i İmrân, 3/132; el-Mâide, 5/92; el-Enfâl, 8/20; en-Nûr, 24/54, 56; el-Muhammed, 47/33; el-Hucurât, 49/14; el-Mücâdele, 58/13; et-Teğâbûn, 64/12.
[77] Attâr, a.g.e., s. 619.
[78] el-Bakara, 2/30.

2.1.6. "Ol Deyince Hemen Oluverir" Ayetine Atfı

el-Harakânî: *"(Ulu Allah) yücelttiği kimseye karanlıktan eser olmayan (bir aydınlık ve kirden nişan bulunmayan) bir arınmışlık verir. Öyle bir kudret verir ki, 'Ol' dediği şey derhal kâf ve nûn arasında oluverir (böyle bir Allah dostu ikramlara nail olabilir, kerâmetler gösterebilir, tayy-i zaman ve tayy-i mekân yapabilir)"*[79] demiştir. el-Harakânî bu sözüyle şu ayetlerin farkında olduğunu göstermektedir: *"Göklerin ve yerin yaratıcısı O'dur: Bir şeyin olmasını istediğinde ona sadece: 'Ol!' der, ve o (şey hemen) oluverir."*[80] *"Biz, ne zaman bir şeyin olmasını istesek, ona sadece: 'Ol!' deriz, ve o (şey hemen) oluverir."*[81] Yüce Allah kendi rızasına kavuşmak için çaba sarf eden, emir ve yasaklarına uyan salih kuluna kendi katından ilahî lütuf ve ikramlarda bulunabilir. el-Harakânî'nin bu duruma işaret ettiği anlaşılmaktadır. Nitekim el-Harakânî bir başka yerde: *"Hayat, (insanın yaşamı) kâf ile nûn arasında (sürekli hareket ve teyakkuz halinde) olmalıdır ki, (insan) hiç ölmesin (her an Allah ile olduğunu, O'nun tarafından gözetlendiğini bilsin ve bu imtihanı kazanmak için çabalasın)"* demiştir.[82] O, bu sözüyle Allah'ın diri olduğunu, her an yeni bir yaratmada olduğunu, insanın sürekli bunu düşünerek dünya ve ahiret mutluluğuna götürecek işler yapması gerektiğini söylemekte ve şu ayete atıfta bulunmaktadır: *"Göklerde ve yerde bulunan herkes O'ndan ister. (Çünkü) O, her an (yeni bir) yaratma halindedir."*[83] Bu ayetten de anlaşıldığına göre Yüce Allah kullarının dualarına icabet etmekte, onların her halini an be an değerlendirmekte, eğilimlerine, davranışlarına ve tercihlerine göre her şeyi saniye saniye yeni baştan yaratmakta ve böylece onları imtihan etmeye devam etmektedir. el-Harakânî ise mezkur sözüyle bu duruma işaret etmekte ve müritlerini bilgilendirmektedir.

2.1.7. "Allah'ın İlminin Sonsuz Olduğu"na İlişkin Ayete Atfı

el-Harakânî şöyle demiştir: *"Allah'tan dört bin kelam işittim (ilham aldım). On bin bile olsaydı yine ortaya çıkan şeyin sonu bulunmazdı!"*[84] O, bu sözüyle Allah'ın sonsuz bir ilme sahip olduğunu idrak ettiğini söylüyor ve şu ayetlere işaret ediyor olabilir: *"Eğer Allah'ın kelimelerini yazmak üzere, dünyadaki bütün ağaçlar kalem olsaydı ve denizlere de yedi deniz daha katılıp bütün onlar da mürekkep olsaydı, bunlar tükenir yine de Allah'ın sözleri tükenmezdi. Allah, öyle azîz, öyle hakîmdir (üstün kudret, tam hüküm ve hikmet sahibidir)."*[85] *"…Her ilim sahibinin üstünde daha iyi bir bilen bulunur."*[86] Görüldüğü üzere el-Harakânî Kur'an'ı çok iyi bilmektedir. Çünkü bu ayetlerin farkında olan birisi ancak böyle bir söz söyleyebilir.

2.1.8. "Allah'ın Nimetlerinin Saymakla Bitmeyeceği"ne İlişkin Ayete Atfı

el-Harakânî şöyle demiştir: *"Hakk'ın nimetlerinin iyi bir borçlusuyum (varlığımı O'na borçluyum), yani tüm mevcudiyetim hakikatte Hakk'ta mahvolmuştur, geriye kalan yalnızca hayaldir."*[87] el-Harakânî'nin bu sözünden tüm ruhunda Allah'ı hissettiği, O'nda fâni olduğu, kendi acziyetini anladığı, O'na şükran beslediği, O'nun dışında her şeyin hayal olduğunu idrak ettiği ve O'nun verdiği nimetleri saymakla bitiremeyeceğini anladığı sonucuna varmamız mümkündür. Kanaatimizce o, bu sözüyle şu ayete işaret etmektedir: *"O, istediğiniz her şeyden size verdi. O'nun nimetlerini saymaya kalksanız, saymakla bitiremezsiniz. Fakat insan (Rabbine karşı) çok zalim, çok nankördür!"*[88]

---

[79] Attâr, a.g.e., s. 619-620.
[80] el-Bakara, 2/117.
[81] en-Nahl, 16/40. Ayrıca bkz. el-Meryem, 19/35; el-Yasîn, 36/82; el-Mümin, 40/68.
[82] Attâr, a.g.e., s. 633.
[83] er-Rahman, 55/29.
[84] Attâr, a.g.e., s. 602.
[85] el-Lokmân, 31/27. Ayrıca bkz. el-Kehf, 18/109.
[86] el-Yusuf, 12/76.
[87] Attâr, a.g.e., s. 603.
[88] el-İbrahim, 14/34. Ayrıca bkz. en-Nahl, 16/18.

2.1.9. "Beni Anarsanız Ben de Sizi Anarım" Ayetine Atfı

el-Harakânî şöyle demiştir: *"(Allah'ım!) Beni anarsan canım Sana feda olsun! Kalbim Seni anarsa nefsim kalbime feda olsun!"*[89] O, bu sözüyle Allah'a dua ederek kalbinin sürekli O'nu andığını, canını O'nun yoluna feda ettiğini söylemekte ve dolaylı olarak şu ayete işaret etmektedir: *"Öyleyse, Beni anın ki Ben de sizi anayım!..."*[90] el-Harakânî bir başka sözünde ise Allah'ı ne kadar çok zikrettiğini şöyle ifade etmektedir: *"Ya Rab! Ben dünyada istediğim kadar Senden söz edeceğim, yarın (öbür dünyada) ne istersen bana onu yap!"*[91] el-Harakânî bu sözüyle Allah'ı çok sevdiğini, O'nu zikrettiğini ve zikretmeye devam edeceğini ve ahirette O'ndan rahmetini esirgememesini istemektedir.

2.1.10. "Sadece Allah'a Kulluk Edip O'ndan İstemek"le İlgili Ayete Atfı

el-Harakânî şöyle demiştir: *"Hangi kapının önünde bir yıl beklersen bekle, sonunda ev sahibi sana şunu der: 'İçeri gir de söyle. (Neden buradasın ve) ne bekliyorsun?' (İşte ey insanoğlu! Sen de O'nun kapısında elli sene bekle (bakalım). Senin kefilin ben olurum (ki Allah seni kendi kapısından asla boş çevirmeyecek ve sana istediğini mutlaka verecektir.)"*[92] el-Harakânî bu sözüyle ümitsizliğe kapılmadan Yaratan'ı arayıp bulmak ve sadece Yaratan'dan istemek gerektiğine işaret etmektedir. Yani; bir insan ayetlerde de ifade edildiği üzere Allah'tan ümidini asla kesmemeli,[93] sadece O'na kulluk etmeli[94] ve sadece O'ndan yardım istemelidir.[95]

2.1.11. "Allah'ın Bu Dünyada Görülemeyeceği"ne İlişkin Ayete Atfı

el-Harakânî şöyle demiştir: *"Allah-u Teâlâ Mûsâ'ya (a.s.): 'Beni göremezsin' deyince bu soruyu ve cevabı duyan bütün civanmertlerin dilleri tutuldu."*[96] el-Harakânî bu sözüyle civanmertlerin dünya gözüyle olmasa da kalp gözüyle sürekli Allah'ı görüyormuş gibi O'na kulluğa devam ettiklerini, ahirette O'nu göreceklerine şeksiz şüphesiz iman ettiklerini söylemekte ve şu ayetten haberdar olduğunu ima etmektedir: *"Ve Musa belirlediğimiz vakitte, belirlediğimiz yere (Sina Dağı'na) varınca, Rabbi onunla konuştu. [Musa da:] 'Ey Rabbim' dedi, 'göster bana [Kendini] ki Seni göreyim!' [Allah]: 'Beni asla göremezsin. Ama yine de [istersen] şu dağa bir bak; eğer o öylece yerinde kalırsa, o zaman, ancak o zaman, Beni görebilirsin!' Ve Rabbi şavkını dağa gösterir göstermez (dağa tecelli edince), onu toza toprağa çevirdi ve Musa da (korkudan) bayılıp düştü; uyanıp kendine geldiği zaman: 'Ne sınırsız bir yücelik Seninki! Pişmanlık içinde Sana sığınıyorum ve [bundan böyle daima] inananların ilki olacağım! (dedi)."*[97]

Şimdi de el-Harakânî'nin "insan ve dünya hayatı" hakkındaki bazı sözlerini ele alarak ondaki Kur'an kültürü hakkında bilgi sahibi olmaya çalışalım.

2.2. İnsan ve Dünya Hayatı

2.2.1. "İnsanın Eşrefi Mahlûkat Olduğu"nu Bildiren Ayete Atfı

el-Harakânî şöyle demiştir: "*Bir daha göze hiç görünmemek üzere başımı kendi yokluğumun içine soktum, Senin varlığınla zahir olup, Seni bir zerreyle bilene kadar kesinlikle başımı (secdeden) kaldırmam.*"[98] el-Harakânî kanaatimizce bu sözüyle şunu demek istiyor olabilir:

---

[89] Attâr, a.g.e., s. 616.
[90] el-Bakara, 2/152
[91] Attâr, a.g.e., s. 617.
[92] Ebu'l-Hasan Harakânî, **Nûru'l-Ulûm**, Haz.: Şenol Kantarcı, Ankara, 1997, s. 55.
[93] el-Yusuf, 12/87; ez-Zümer, 39/53.
[94] el-Fâtiha, 1/5; el-Meryem, 19/65; ez-Zümer, 39/14-15, 66; el-Kureyş, 106/4.
[95] el-Bakara, 2/45, 186; el-A'râf, 7/55, 180; el-Mümin, 40/14, 60; el-Cin, 72/18.
[96] Attâr, a.g.e., s. 619.
[97] el-Â'râf, 7/143.
[98] Attâr, a.g.e., s. 601.

"Allah'ım! Acziyetimin farkındayım. Biz insanları mükerrem yapan Senden gelen o ruhtur. Biz Senin sayende bu âlemde varız. Senden bir ruh taşıyoruz. Bizi mahlûkatın en şereflisi yapan da Sensin ve Senden gelen o ruhtur. Sana ne kadar şükretsek azdır. Biz Seni hakkıyla takdir etmekten ve Sana hakkıyla şükretmekten aciz varlıklarız. O yüzden ben Senin karşında saygıyla eğiliyor ve Sana secde ediyorum. Ve ben Senin büyüklüğünü, azametini, kudretini her hücremde hissedene kadar da başımı secdeden kaldırmayacağım. Zira Sen Yüceler Yücesisin". Görüldüğü üzere el-Harakânî, insanoğlunun mükemmel bir surette yaratıldığının ve eşrefi mahlûkat olduğunun farkındadır. O, *"Biz, hakikaten insanoğlunu şan ve şeref sahibi kıldık"*[99] ve "*Muhakkak ki, Biz insanı en güzel bir biçimde yarattık"*[100] ayetlerinin farkında olarak böyle bir söz söylemekte ve çevresindeki insanlara Allah'tan geldiklerini, O'na döneceklerini, O'na tam bir teslimiyetle bağlanmaları gerektiğini hatırlatmaktadır.

Yine el-Harakânî şöyle demiştir: *"(Ey Ademoğlu!) Yedi kat gökte ve yerde olan her şey sende var, ama bunu görebilecek adam gerek!"*[101] O, bu sözüyle insanoğlunun âlemin özü olduğunu, Allah'tan bir ruh taşıdığını, yaratılışının mükemmel olduğunu, eşsiz bir tasarımla ve mahlûkatın en şereflisi olarak yaratıldığını ifade etmektedir. İnsanoğlu süflî duyguları terk eder ulvî duygulara yönelirse, cismânî yönünü kontrol altına alır ruhânî yönünü inkişaf ettirirse Allah'ın büyüklüğünü o zaman daha iyi idrak edebilecektir. el-Harakânî'nin bu sözüyle şu ayetlere atıfta bulunduğu ifade edilebilir: *"Kesin inanmak isteyenler için yeryüzünde birçok deliller vardır. Bizzat kendi varlıklarınızda da böyle deliller vardır. Hâlâ görmeyecek misiniz?"*[102] *"Onlar, kendi nefislerinin (yaratılış incelikleri) hakkında hiç düşünmezler mi?"*[103]

2.2.2. "İnsana İyilik ve Kötülük Yapma Kabiliyetinin Verildiği"ni Belirten Ayete Atfı

"Naklederler ki bir gece el-Harakânî namaz kılıyorken: 'İşte Ebu'l-Hasan! İster misin sen de var olduğunu bildiğimiz (nefsanî ve süflî) şeyleri halka anlatalım da seni taşlasınlar!' diye bir ses duyunca Şeyh (el-Harakânî) hemen: 'İster misin ki, Sende var olarak bildiğim rahmeti ve gördüğüm keremi halka anlatayım da hiç kimse (artık) Sana secde etmesin' diye karşılık vermiştir. Bunun üzerine bir avaz (hatiften bir ses) gelmiş ve: 'Hayır ne sen onu yap, ne de Ben bunu!'"[104] Buradan anlaşılıyor ki el-Harakânî sürekli nefis muhasebesi yapmaktadır. O, içinde cereyan eden konuşmaları bu şekilde dışarı yansıtmakta ve civanmertlerini yetiştirirken bu tür sembolik ifadelerle onları bilgilendirmektedir. el-Harakânî, bu sözüyle insanın tek kutuplu değil çift kutuplu olduğunu, hayr ve şer yapma kapasitesine sahip bulunduğunu, içinde hem şeytanî hem de Rahmanî bir sesin olduğunu anlatmak istemiş olabilir. Bir başka ifadeyle el-Harakânî, insanın *"Ahlâkî zaaflarla olduğu kadar Allah'a karşı sorumluluk bilinciyle de donatıldığını"*[105] haber veren ayete işaret ederek böyle söylemiş olmalıdır. Nitekim bir insan, hem üstün ruhî mertebelere yükselme, hem de açık ahlâkî zaaflar gösterebilme özelliğine aynı ölçüde sahiptir. Bu durum insan tabiatının temel bir karakteristiğidir. *"Yani en derunî anlamıyla, insanın kötü/yanlış davranabilme özelliği, onun doğru davranma yeteneğinin bir eşidir: Başka bir deyişle, her "doğru" seçime bir değer kazandıran ve böylece insanı ahlâkî olarak serbest irade sahibi kılan şey, temelde mevcut bulunan bu eğilim kutupluluğudur"*[106] denilebilir. Dolayısıyla el-Harakânî bu sözüyle adeta Allah ile konuşuyor ve O'na şöyle söylüyor gibidir: "Tamam Allah'ım! Benim nefsânî duygularım var ama

---

[99] el-İsra, 17/70.
[100] et-Tîn, 95/4.
[101] Attâr, a.g.e., s. 632.
[102] ez-Zâriyât, 51/20-21.
[103] er-Rûm, 30/8.
[104] Attâr, a.g.e., s. 601.
[105] eş-Şems, 91/8.
[106] Bkz. Esed, Muhammed, **Kur'an Mesajı Meal-Tefsîr**, Çev.: Cahit Koytak-Ahmet Ertürk, İşaret Yay., İstanbul, 1999, (eş-Şems, 91/8), III, 1274, 6 no'lu dipnot.

Senin de rahmetin o kadar geniş, keremin o kadar bol ki. Eğer Sen halka bendeki o kötü duygulardan bahsedersen, ben de Senin o engin rahmetinden insanlara bahsederim. Onlar da artık Senin bu rahmetine güvenirler ve Sana secde etmezler". el-Harakânî'nin bu sözünden sürekli iç muhasebesi yaptığı ve Allah ile iletişiminde ciddi bir derinliğe ve samimiyete sahip olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim onun bu nefis tezkiyesinin sonunda duygu ve düşüncede saflaştığı, özünü gerçekleştirdiği, mükemmel bir düşünce eğitimcisi ve davranış kazandırıcısı olmayı başardığı ifade edilmektedir.[107]

el-Harakânî bir başka sefer ise şöyle demiştir: *"Yarın kıyamet günü bana: 'Ne getirdin?' dediklerinde derim ki: 'Dünyadayken bana öyle bir köpek (nefis) verdin ki, bana ve kullarına saldırmaması için ne yapacağım hususunda aciz kalıp şaşırdım. Bana pislikle dolu bir tabiat (nefis, şeytânî ses) verdin, ben de bütün ömrümü onu (nefs-i emmâre'yi) temizlemekle (etkisiz hale getirmekle) geçirdim (ve ancak Sana arınmış bir nefis getirebildim)!"*[108] el-Harakânî böyle söylerken şu ayetlere işaret ediyor olabilir: *"[Bu dünyada] arınmayı başaran, [öteki dünyada] mutluluğa ulaşır."*[109] *"(Ve) nefsini maddî ve manevî kirlerden arındıran, kurtuluşa ermiştir. Nefsini karanlığa gömen ise kayıptadır."*[110]

2.2.3. "Ona Hayr ve Şer Yollarını Göstermedik mi?" Ayetine Atfı

el-Harakânî şöyle demiştir: *"Yol ikidir. Biri hidayet, öbürü dalâlet (sapıklık) yoludur. (Nitekim bir kimse, bazı cahil cühelânın peşinden gider, İslâmî ilke ve kuralları bir kenara bırakırsa böyle) kuldan Allah'a giden yol dalâlet yoludur. (Ama) Allah'tan kula gelen yol ise (O'nun gönderdiği Kur'an'ın, Hz. Peygamber'in, Sahâbe'nin ve gerçek Allah dostlarının gösterdiği) hidâyet yoludur. Şimdi her kim: '(Ben kendim) hidâyete erdim' derse, (her şeyi kendinden bilir, Rabbinin peygamber ve kitap gönderme lütuf ve keremini unutursa) o hidâyete ermemiştir. (Ama) her kim: (Bu iki temel kaynağın ve hakiki mürşidlerin yolundan gider ve) 'beni hidâyete erdirdiler' derse o hidâyete ermiştir."*[111] el-Harakânî bu sözüyle, *"Ona hayır ve şer yollarını göstermedik mi?"*[112] ayetine işaret etmekte, her şeyi kendinden bilip küstahlaşanları, sahte kurtarıcıları, mürşid olduğunu iddia eden cahilleri ve bu cühelanın peşinden gidenleri uyarmaktadır.

2.2.4. "Allah'ın İslam'ı Tebliğ Konusunda Üstün Gayret Gösterenleri O'na Giden Yollara Yönelteceği"ni Belirten Ayete Atfı

el-Harakânî şöyle demiştir: *"Allah'a giden yollar sayılamayacak kadar çok! Ne kadar kul varsa Allah'a giden yol o kadardır. Yürüdüğüm her yolda bir kavim gördüm. 'Allah'ım! Beni öyle bir yola yönelt ki o yolda yalnızca ben olayım, bir de Sen! deyince önüme hüzün yolunu çıkardı ve (Allah): 'Hüzün (yalnızlık) ağır bir yüktür, halk onu çekmeye takat getiremez' dedi."*[113] el-Harakânî'nin de belirttiği üzere Allah'a giden ve mahlûkatın adedince olan o yolları bulmak için çaba sarf edilmesi gerekmektedir. Allah'ın dinini temsil ve tebliğ hususunda kararlılık sergileyenlere, Allah bu yollarını mutlaka gösterecektir. Nitekim bu hususa şu ayetlerde işaret edilmektedir: *"Dâvâmız uğrunda üstün gayret gösterenleri, Bize varan yollara mutlaka yöneltiriz: Allah, kuşkusuz, iyilik yapanlarla beraberdir."*[114] Bir başka ayet ise şöyledir: *"Şimdi Allah'tan size*

---

[107] Özdemir, Şuayip-Engin, Ali Osman, "Ebu'l-Hasan Harakani'nin Eğitimci Kişiliği", **I. Uluslararası Harakani Sempozyumu, Bildiri Özetleri Kitapçığı**, 11-13 Ekim, Kars, 2012, s. 114.
[108] Attâr, a.g.e., s. 638.
[109] el-A'la, 87/14.
[110] eş-Şems, 91/9-10.
[111] Attâr, a.g.e., s. 623.
[112] el-Beled, 90/10.
[113] Attâr, a.g.e., s. 611.
[114] el-Ankebût, 29/69.

bir ışık ve apaçık bir ilahî kelâm ulaşmıştır ki onunla Allah, kendi rızasını arayan herkese kurtuluşa götüren yolları gösterir, rahmetiyle onları karanlığın derinliklerinden aydınlığa çıkarır ve dosdoğru bir yola yöneltir."[115]

el-Harakânî bir başka yerde şöyle demiştir: *"Üstad Ebû Dekkâk: 'Ta Adem zamanından kıyamete kadar bu yoldan hiç kimse geçmediğinden yolu devedikenleri kaplamıştır' demişti. Bu sözle enbiya ve evliya küçük görülüyor gibi gelmişti bana. Çünkü kuldan Allah'a giden yolu devedikenleri tutmuşsa, acaba Allah'tan kula gelen yol nasıl olur?"*[116] el-Harakânî'nin bu sözünden onun ne söylediğinin farkında olduğu, meseleleri çok yönlü değerlendirdiği, sağlam bir muhakeme yeteneğiyle konuları analiz ettiği, katılmadığı görüşleri nezaketle eleştirdiği anlaşılmaktadır. Çünkü o, Ebû Dekkâk'ın bu yaklaşımını kabul etmemekte ve Allah'a giden yolların da, O'ndan gelen yolların da açık olduğunu söylemeye çalışmaktadır. Bununla beraber Ebû Dekkâk'ın da ima ettiği üzere bu yola girenlerin sayılarının az olabileceğini kabul etmekte ve şu ayetleri referans olarak vermektedir denilebilir: *"...Ancak iman edip salih ameller işleyenler başka. Onlar da pek azdır."*[117] *"Kullarımdan şükredenler çok azdır."*[118]

2.2.5. "İnkârcıları İslam'a Davet Etme Görevi"ni Veren Ayetlere Atfı

"Nakledildiğine göre Sultan Mahmud el-Harakânî'yi ziyareti esnasında ondan bir yadigâr olsun diyerek isteyip hatıra olarak aldığı hakî gömlek yanında iken Sevmenât kentinde bir savaşa katılmıştır. Savaş sırasında içine mağlup olma korkusu düşünce, atından aşağı inip bir köşeye çekilmiş, yüzünü toprağa koymuş ve el-Harakânî'nin gömleğini eline alıp şu duayı etmeye başlamıştır: 'Ya İlahî! Şu hırkanın sahibinin yüzü suyu hürmetine, şu kâfirlere karşı bize zafer verirsen, ganimet olarak ele geçireceğim her şeyi dervişlere vereceğim!' Tam bu esnada kâfirlerin tarafında bir toz ve duman kopmuştur. Kâfirler karanlıkta kılıçlarını birbirine saplayıp birbirlerini katletmiş ve sonra da dağılıp gitmişlerdir. Böylece İslam askeri bir zafer kazanmıştır. O gece Sultan Mahmud'un gördüğü rüyada el-Harakânî ona şöyle demiştir: 'Hırkamızın yüzü suyu hürmetine (samimiyetle ve inanarak yaptığın bu dua sayesinde ve Allah'ın lütfu ve inayetiyle) Hakk'ın dergâhında muzaffer oldun. Eğer o anda sen (kâfirlerin tamamının Müslüman olmalarını) isteseydin kâfirlerin tümüne (senin o samimi duan neticesinde belki de Allah) İslam'ı nasip ederdi (buna sen vesile olabilirdi)n!'"[119] el-Harakânî'nin bu sözüyle adeta Sultan Mahmud'a hitaben: "Neden dünyalık istedin? Bu insanların imana gelmelerini isteseydin ya! Böylece çok daha büyük bir sevaba nail olurdun. Bundan sonra dünya öncelikli değil ahiret öncelikli dua et! Gerçek cihat ruhu ile hareket et! Tebliğe ve temsile ağırlık ver! İnsanların gönüllerini fethetmeye çalış!" dediği ve Sultan Mahmud'u rüyada irşada devam ettiği söylenebilir. Onun bu ikazının -her ne kadar rüya yoluyla gelen bir bilgi olsa ve herkes için bir bağlayıcılığı bulunmasa dahi- Kur'an ile uyumlu olduğu ifade edilebilir. Zira Kur'an-ı Kerim, hakikati inkâra şartlanmış olanların İslam'a davet edilmesi görevini,[120] İslam'ı en güzel şekilde yaşayarak temsil etme vazifesini[121] ve bunun da en güzel metot ile yapılmasını[122] Müslümanların omuzlarına yüklemektedir. Dolayısıyla el-Harakânî tüm bu ayetlerin farkında olarak ganimete değil, insanların imanlarını kurtarmaya önem, öncelik ve ağırlık vermiş, bu hususu Sultan Mahmud'a rüyasında hatırlatmıştır denilebilir.

---

[115] el-Mâide, 5/15-16.
[116] Attâr, a.g.e., s. 628.
[117] es-Sa'd, 38/24.
[118] es-Sebe, 34/13.
[119] Attâr, a.g.e., s. 599.
[120] el-Mâide, 5/67, 92, 99; el-İbrahim, 14/52; en-Nahl, 16/83; el-Kasas, 28/87; el-Ahzâb, 33/45-46; eş-Şûrâ, 42/15; et-Teğâbun, 64/12; el-Gâşiye,88 /21.
[121] el-Bakara, 2/143; el-Mâide, 5/8; el-Hac, 22/78.
[122] en-Nahl, 16/125.

2.2.6. "Allah'ın Elçilere ve İnananlara Yardım Edeceği"ne İlişkin Ayete Atfı

el-Harakânî şöyle demiştir: *"Allah-u Teâlâ (kamil) bir mümine kırk meleğin heybetini verir ve verdiği heybetin en azı budur. Bu heybeti halktan gizli tutar, ta ki halk (korkmadan, ürpermeden, çekinmeden) onunla (tam teslim olmuş imanlı müminle) yaşayabilsin!"*[123] el-Harakânî, Allah yolunda üstün mücadele ortaya koyan peygamberleri ve müminleri Allah'ın melekleriyle destekleyeceğini, onlara maddî ve manevî yardımlar ulaştıracağını ifade eden ayetlerin farkında olarak böyle söylemiş olmalıdır. Nitekim ayetlerde şöyle buyrulmaktadır: *"Biz peygamberlerimize ve inananlara hem dünya hayatında hem de şahitlerin şahitlik edecekleri günde (kıyamette) elbette yardım edeceğiz."*[124] *"Allah ve melekleri peygambere destek oluyorlar. Ey iman edenler! Siz de peygambere destek olunuz, ona yürekten bağlılığınızı ifade ediniz!"*[125] *"Hani siz Rabbinizden yardım ve destek diliyordunuz. O da sizin dileğinize şöyle cevap vermişti: 'Hiç kuşkunuz olmasın, Ben size meleklerden birbiri ardınca bin tanesiyle yardım ulaştıracağım.'"*[126] *"O insanın önünde ve ardında devamlı suretle nöbetleşerek görevlendirilen melekler vardır. Bunlar, Allah'ın emrinden ötürü, onu koruyup kollarlar…"*[127]

2.2.7. "Allah Muhsinlerle Beraberdir" Ayetine Atfı

el-Harakânî şöyle demiştir: *"Öyle olmalı ki, üzerinize vekil edilen melekleri (sizden) memnun oldukları halde geri göndermelisiniz. Bu olmuyorsa şu olmalı: Akşamleyin amel defterlerini meleklerin elinden almalı, silinmesi gereken yerleri silmeli, yazılması gereken şeyleri yazmalı. Böyle de olmuyorsa şöyle olmalı: Akşamleyin melekleri geri döndürdüklerinde (onlar sizin hakkınızda): 'İyiliği de yoktu, kötülüğü de' demeli. O zaman Allah-u Teâlâ meleklere: 'Size onların iyiliğini Ben anlatayım' der."*[128] el-Harakânî bu sözüyle etrafındakilere iyilikler yapmalarını ve muhsinlerden olmalarını tavsiye etmektedir. Böyle bir uyarıda bulunan el-Harakânî'nin dolaylı olarak şu ayete atıfta bulunduğu söylenebilir: *"Muhakkak ki Allah, (günahlardan) sakınanlarla ve iyilik edenlerle beraberdir."*[129] Ayrıca şunu da belirtelim ki, el-Harakânî'nin bu sözünden onun analitik düşündüğü, alternatif yolları ve yöntemleri göz önünde bulundurduğu, zihninin berrak olduğu ve konuları birbirinden ayırarak değerlendirdiği anlaşılmaktadır. Kavramsal düşünme melekelerini yerli yerinde kullanmasını bilen el-Harakânî, bu sözüyle de kendisindeki Kur'an kültürünün genişliğini ortaya koymakta ve hikmet sahibi salih bir kul olduğunu göstermektedir denilebilir.

2.2.8. "Allah'ın Sana İhsan Ettiği Gibi, Sen De İyilik Et" Ayetine Atfı

el-Harakânî: *"İlâhî! Bana söylediklerini (kalbime gelen ilhamları) halka (çevremdekilere) anlatıyorum, bana ihsan ettiklerini Senin halkına (kullarına) veriyorum!"*[130] demiştir. O, bu sözüyle İslam'ı temsil ve tebliğ etmeye devam ettiğini, öğrendiği ve yaşadığı tüm güzellikleri insanlarla paylaştığını söylemekte ve dolaylı olarak şu ayete atıfta bulunmaktadır: *"Öyleyse, Allah'ın sana verdiklerinden yararlanarak yalnızca ahiret yurdunda [iyi bir yer tutmanın] yolunu ara; bu arada, pek tabii, bu dünyadaki nasibini de unutma! Ve Allah nasıl sana iyilikte bulunduysa, sen de [başkalarına] öyle iyilikte bulun ve sakın yeryüzünde bozgunculuk, karışıklık çıkarmaya çalışma! Şüphesiz, Allah bozguncuları sevmez!"*[131]

---

123 Attâr, a.g.e., s. 620.
124 el-Mümin, 40/51.
125 el-Ahzâb, 33/56.
126 el-Enfâl, 8/9.
127 er-Ra'd, 13/11.
128 Attâr, a.g.e., s. 620.
129 en-Nahl, 16/128.
130 Attâr, a.g.e., s. 615.
131 el-Kasas, 28/77.

2.2.9. "Her Nefis Ölümü Tadacaktır" Ayetine Atfı

el-Harakânî müritlerine şöyle demiştir: *"Öyle yaşamalısınız ki, sanki canınız çıkmış da dişleriniz ile dudaklarınız arasında duruyor olsun; kırk yıl var ki canım, dudak ile diş arasında böyle durmakta!"*[132] el-Harakânî'ye göre bir mümin sürekli ölümü ve öldükten sonraki hayatı düşünmeli, nefsini hesaba çekmelidir. O, bu sözüyle şu ayetlerden haberdar olduğunu göstermektedir: *"Her can ölümü tadacaktır: Böylece Kıyamet Günü [yapıp-ettiklerinizin] karşılığı size tam olarak ödenecektir; orada ateşten uzaklaştırılıp cennete sokulacak olanlar, gerçek bir zafer kazanmış olacaklardır: Zira bu dünya hayatı(na düşkünlük), kendi kendini aldatma zevkinden başka bir şey değildir."*[133] *"[Ve o Gün ona:] '(Şimdi) oku sicilini!' [denecek,] '(çünkü) bugün kendi hesabını kendin çıkaracak durumdasın!"*[134] *"Hesap defteri sağ eline verilen kimsenin hesabı kolayca görülür. Ve ailesine sevinç içinde döner."*[135]

Yine el-Harakânî şöyle demiştir: *"Yirmi yıl var ki (düşünmekteyim), kefenimizi semadan getirip başımıza geçirmişler. Bizse başımızı kefenden dışarı çıkarmış halde (hâlâ) konuşmaktayız!"*[136] O, bu sözüyle adeta: "Ölüme her zaman hazırlıklı olmak lazım, ölüm bizi her yerde bekliyor. Öleceğimiz kesin ama biz hâlâ konuşuyoruz. Boş şeylerle vakit öldürüyoruz. Bu dünya geçici, ölüm ise gerçek. Öyleyse kalıcı olan ahiret hayatını kazanmaya bakalım" demek istiyor ve dolaylı olarak şu ayetlere atıfta bulunuyor olabilir: *"Her canlı ölümü tadacaktır. Bir deneme olarak sizi iyilikle ve kötülükle imtihan ederiz. Siz ancak Bize döndürüleceksiniz."*[137] *"Sizde olanlar tükenir ama Allah katında olanlar sonsuzdur, tükenmez. Sabredenlere ecirlerini, yaptıklarından daha güzeli ile ödeyeceğiz."*[138] *"Size verilen şeyler, dünya hayatının geçim vasıtası ve süsüdür. Allah katında olanlar ise, daha değerli ve daha kalıcıdır. Aklınızı kullanmayacak mısınız?"*[139]

2.2.10. "Dünya Hayatının Geçici Olduğu"na İlişkin Ayete Atfı

el-Harakânî şöyle söylemiştir: "*Cennette Tûbâ ağacının altında Allah'tan habersiz olmaktansa, dünya denilen şu yerde bir diken ağacının altında O'nunla beraber olmayı çok daha fazla arzularım. Şuracıkta oturmuşum, zaman zaman kendimde öyle bir ilâhî kuvvet hissediyorum ki, elimi uzatıp semayı yerinden koparıp avucuma alayım, ayağımı yere vurup toprağı yerin dibine geçireyim diyorum. Bazen de dönüp kendime bakıyor, yüzümü Allah'a çeviriyor ve: 'Bende mevcut olan şu beden ve tabiatla bu kadar saltanat ne işe yarar?' diyorum."*[140] el-Harakânî her daim Allah ile beraber olmanın verdiği haz ile böyle konuşuyor olmalıdır. O, bu sözüyle gerçek manada Allah'ı bulduğunu ve O'nda fâni olduğunu ifade etmektedir denilebilir. Zira Allah'ı bulan ve O'na teslim olan kişi bu dünyanın geçici ve değersiz olduğunu, oyun ve eğlenceden ibaret olduğunu anlar. Kanaatimizce el-Harakânî bu sözüyle de şu ayetlerin farkında olduğunu göstermektedir: *"Kadınlara, çocuklara, altın ve gümüş (cinsin)den birikmiş hazinelere, soylu atlara, sığırlara ve arazilere yönelik dünyevî zevkler insanoğlu için çekici kılınmıştır. Bütün bu zevkler bu dünya hayatında tadılabilir, ama hedeflerin en güzeli Allah katında olanıdır."*[141] *"Mal mülk ve çocuklar dünya hayatının süsleridir; ama ürünü kalıcı olan dürüst ve erdemli davranışlar ise, karşılığı bakımından, Rabbinin katında daha değerli ve bir ümit kaynağı olarak daha verimlidir."*[142]

[132] Attâr, a.g.e., s. 605.
[133] el-Âl-i İmrân, 3/185. Ayrıca bkz. el-Ankebût, 29/57.
[134] el-İsrâ, 17/14.
[135] el-İnşikâk, 84/7-9.
[136] Attâr, a.g.e., s. 606.
[137] el-Enbiyâ, 21/35.
[138] en-Nahl, 16/96.
[139] el-Kasas, 28/60. Ayrıca bkz. eş-Şûra, 42/36.
[140] Attâr, a.g.e., s. 603-604.
[141] el-Âl-i İmrân, 3/14.
[142] el-Kehf, 18/46.

“[Unutmayın ki,] size ne verildiyse bu dünya hayatından [geçici] bir zevk almanız içindir. Allah katında olan ise daha iyi ve daha kalıcıdır. [Bu ödül,] iman eden ve Rablerine güvenenler [içindir].”[143] *“Bizim sizi boş yere, bir oyun ve eğlence olarak yarattığımızı ve sizin Bize döndürülüp getirilmeyeceğinizi mi sandınız?”*[144] *“Bu dünya hayatı, bir oyundan-eğlenceden ve geçici bir zevkten başka bir şey değildir; ama ahiret hayatı (asıl yaşanacak yer) Allah'a karşı sorumluluklarının bilincinde olanlar için çok daha güzeldir. Öyleyse aklınızı kullanmaz mısınız?”*[145]

Şimdi de el-Harakânî’nin “insan ve nefis tezkiyesi” hakkında söylediği bazı sözlerini ele alarak onun Kur’an ayetlerini nasıl anladığına ve yorumladığına bakalım.

2.3. İnsan ve Nefis Tezkiyesi

2.3.1. “Allah’ın Tövbeleri Kabul Edeceği”ne İlişkin Ayete Atfı

el-Harakânî şöyle söylemiştir: *“Yüce Allah sizi temiz olarak (günahsız) dünyaya göndermiştir. Öyleyse siz de huzura günahkâr olarak varmayınız.”*[146] Onun böyle söylerken günah işlememeye,[147] Yüce Allah’ın tevbe edenlerin tevbesini kabul edeceğine[148] ve hesabı herkesin tek başına vereceğine[149] ilişkin ayetlere dolaylı olarak atıfta bulunduğu söylenebilir. Yine onun kendisine atfedilen *Seyrü Sülûk Risâlesi’*nde tevbe konusunu işlerken ayetlere doğrudan atıfta bulunduğu görülmektedir.[150]

el-Harakânî bir başka yerde şöyle demiştir: *“Bir köşede oturup yüzünüzü bana doğru çevirin! Hep bana yönelin!”*[151] O, bu sözüyle ilk akla geldiği şekliyle kendisini Allah’ın yerine koyuyor değildir. Çünkü o bir başka yerde: *“Beş kıble vardır: Biri müminin kıblesi olan Kâbe, diğeri peygamberlerin ve önceki ümmetlerin kıblesi olan Beytü’l-Makdis, üçüncüsü meleklerin toplanma yeri olan semadaki Beytü’l-Ma’mur, dördüncüsü dua kıblesi Arş, beşincisi civanmertlerin kıblesi Allah’”*[152] demiştir. Kanaatimizce el-Harakânî, bu sözüyle şu ayete işaret etmiş olmalıdır: *“Doğu da batı da Allah'a aittir. Nereye dönerseniz Allah'ın varlığı oradadır. Şüphesiz ki Allah, her şeyi çepeçevre kuşatan ve her şeyi bilendir.”*[153] Yine el-Harakânî bir başka yerde şöyle söylemiştir: *“Nereye bakarsan bak, Allah var. İster üst, ister alt, ister sağ, ister sol tarafa bak, ister öne bak, ister arkana bak fark etmez (Allah her yerdedir).”*[154] Dolayısıyla el-Harakânî’nin sözleri değerlendirilirken konuyla ilgili söylediklerinin tamamına bakmak uygun olacaktır. Onun bazı sözlerini ele alarak el-Harakânî’yi yanlış tanıtmak, söylemediği şeyi ona söyletmek doğru değildir. Nitekim onun, insanların kendisine yönelmelerini isterken şu ayetlere atıfta bulunduğu ve günahkârları Allah’a yönelmeye ve tevbe etmeye çağırdığı ifade edilebilir: *“Rabbinizden af dileyiniz, pişmanlık duygusu ile O'na yöneliniz…”*[155] *“Öyleyse [yalnız] Rabbinize yönelin ve [ölümün ve yeniden dirilmenin] azabı başınıza gelmeden önce O'na teslim olun…”*[156] *“Siz ey imana ermiş olanlar! Gönülden tevbe ederek Allah'a yönelin: Umulur ki Rabbiniz kötü*

---

143 eş-Şûrâ, 42/36.
144 el-Müminûn, 23/115.
145 el-Enâm, 6/32. Ayrıca bkz. el-Ankebût, 29/64.
146 el-Harakânî, **Nûru’l-Ulûm**, Haz.: Şenol Kantarcı, s. 56.
147 el-Mâide, 5/35, 90-93; el-Enâm, 6/72.
148 el-Bakara, 2/54, 160; et-Tevbe, 9/102, 104; el-Hûd, 11/61; el-Mümin, 40/3; el-Hucurât, 49/12; et-Tahrim, 66/8; en-Nasr, 110/3.
149 el-Meryem, 19/95.
150 el-Harakânî, **Seyrü Sülûk Risâlesi**, s. 29-30, 33.
151 Attâr, a.g.e., s. 622.
152 Attâr, a.g.e., s. 624. Uludağ, bu sözün sonunda “el-Bakara, 2/115” kaydını düşmüştür
153 el-Bakara, 2/115.
154 Attâr, a.g.e., s. 632.
155 el-Hûd, 11/3.
156 ez-Zümer, 39/54.

fiillerinizi yok eder…"[157] Görüldüğü üzere el-Harakânî, *"Bir köşede oturup yüzünüzü bana doğru çevirin! Hep bana yönelin!"* sözüyle insanların günahlarına tevbe etmelerini, onun dergâhına gelerek Allah'a giden yolları bulmalarını, onu örnek almalarını istemektedir denilebilir. Yıllar sonra Mevlânâ tarafından seslendirilen, *"Gene gel, gene gel, her ne isen gene gel; kâfirsen, ateşe tapıyorsan, puta tapıyorsan bütün bunları bir kenara bırak, gel. Bu bizim dergâhımız, eşiğimiz ümitsizlik eşiği değildir; Yüz kere tövbeni bozmuş olsan da gene gel"*[158] sözünü el-Harakânî'nin asırlar önce bu şekilde ifade ettiği söylenebilir.

2.3.2. "Zorluklara Sabırla Katlanma"ya İlişkin Ayete Atfı

"Bir Kurban Bayramı günü el-Harakânî'nin oğlunu öldürerek kesik başını evinin bahçesine attıkları zaman onun şu rubâîyi söylediği haber verilmektedir. 'Haşa ki Senin hükmüne karşı isyan/figan edeyim yahut Senin (rızanın) hilafına, bir nefes alayım. Bana yüz göz bebeği (oğlum, yavrum) daha lazımdır, Ta ki böylesi bir günde, Sana kurban edeyim."[159] el-Harakânî, bu büyük acıyı ve ağır imtihanı derin bir teslimiyet, sabır ve metanet ile karşılamış, asla isyan etmemiş ve yüz oğlu bile olsa hepsini Allah yolunda kurban edeceğini bu rubâîde dile getirmiştir. Zira o, şu ayetin farkında olarak böyle söylemiş olmalıdır: *"Ey inananlar! Sarsılmaz bir sabır ve namazla/dua ile (Allah'tan) yardım dileyin! Unutmayın ki, Allah zorluklara karşı sabredenlerle beraberdir."*[160] Nitekim gerçek erdem sahibi bir mümin karşılaştığı sıkıntılara sabırla katlanır. el-Harakânî Kur'an'da başka ayetlerde de ifade edildiği üzere[161] sıkıntı, zorluk ve güçlük anında karşılaştığı musibeti sabırla ve Allah'ın yardımıyla def etmesini bilmiştir. Çünkü o, Kur'an'daki tüm bu ayetlerden ve Sahih Sünnet'ten haberdardır.

2.3.3. "Şükrün Önemi"ne Dair Ayete Atfı

el-Harakânî bir gün müritlerine hitaben şöyle demiştir: *"Adem (a.s.) zamanından şu ana, şu andan kıyamete kadar şeyhlere yaptığı iyiliği yalnızca sizin şeyhinize, müritlere yaptığı iyiliği de yalnızca sizlere yapmıştır. Her gün akşam namazında Allah'ın huzurunda nefis muhasebesi yapmazsam o gece rahat edemem!"*[162] el-Harakânî bu sözüyle sürekli şükür halinde olduğunu ifade etmekte ve verilen nimetlere şükrün önemini vurgulamaktadır. Nitekim o, bu sözü söylerken şu ayetlerin farkında olduğunu hissettirmektedir: *"…Şükreden kendisi için şükretmiş olur; nankörlük edene gelince, Rabbim zengindir (onun şükrüne muhtaç değildir), kerimdir!"*[163] *"…'Eğer şükrederseniz, Ben de sizin için nimetimi mutlaka arttıracağım. Eğer nankörlük ederseniz, hiç şüphesiz Benim azabım çok çok şiddetlidir."*[164] el-Harakânî burada civanmertlerine şükrü tavsiye etmekte ve her daim şükür halinde olmalarını onlara salık vermektedir.

Yine o şöyle demiştir: *"Kendime değil Allah'a hayret ediyorum! Ben farkında olmaksızın iç dünyamda bunca pazarlar (melekeler, hasletler, özellikler) meydana getirmiş, daha sonra da beni ondan (iyilik ve kötülük yapabilme özelliğimden) haberdar etmiştir. Yüce Allah'ın ilahiliğinde işte bu kadar aciz kalmışımdır! (Ey hayrette kalanların delili, hayretimi daha da artır!)"*[165] O, bu

---

[157] et-Tahrim, 66/8.

[158] Mevlânâ, Celâleddin Rûmî, **Rubâîler**, Trc.: Abdülbâkî Gölpınarlı, Ankara, 1982, s. 23. Bu rubâînin Mevlânâ'ya değil de el-Harakânî'nin yakın arkadaşı Ebû Saîd Ebu'l-Hayr'a (ö. 440/1049) ait olduğuyla ilgili iddialara verilen cevap için bkz. Önder, Mehmet, "Bir İddiaya Cevap: Yine Gel, Yine Gel… Rubâîsi Mevlânâ'nındır", **I. Milletlerarası Mevlânâ Kongresi**, Konya, 1998, s. 117-120. Yakup Şafak ise yaptığı araştırmada bu rubâînin yazarının kim olduğuna ilişkin net bir bilgiye sahip olunmadığını kaydetmektedir. Bkz. Şafak, Yakup, "Mevlânâ'ya Atfedilen "Yine Gel…" Rubâîsine Dair", **Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi**, 2009, C. 10, Sayı: 24, (s. 75-80).

[159] Çiftçi, a.g.e., s. 54.

[160] el-Bakara, 2/153.

[161] el-Bakara, 2/177; el-Âl-i İmrân, 3/142, 146, 186; el-Hac, 22/35; en-Neml, 27/62.

[162] Attâr, a.g.e., s. 603.

[163] en-Neml, 27/40.

[164] el-İbrahim, 14/7.

[165] Attâr, a.g.e., s. 604, 610.

sözüyle Allah'ı gerçek anlamda idrak etmekten de, O'na hakkıyla şükretmekten de ne kadar aciz olduğunu söylemek istiyor olabilir.

Bir başka sefer ise o şöyle demiştir: *"Ömrüm benim için bir tek secdedir."*[166] el-Harakânî'nin söylediği diğer bütün sözlerini birlikte ele aldığımız zaman, bu sözüyle şöyle demek istediğini ifade edebiliriz: "Allah'a secde etmek benim nezdimde çok kıymetlidir. Ben O'nun yüceliği karşısında her zaman saygıyla eğilirim. Bu canı bana O vermiştir. Ben ömrüm boyunca O'na bağlıyım. O'nun yolundayım. O'na şükrediyorum. Benim tüm ömrüm O'na itaatle geçer. O nedenle benim ömrüm tıpkı tek bir secde gibidir." el-Harakânî'nin bu sözüyle Allah'a şükretmekten ne kadar aciz olduğunu ifade etmeye çalıştığı söylenebilir.

2.3.4. "Riya ve Gösterişin Kötü Bir Şey Olduğu"na İlişkin Ayete Atfı

el-Harakânî şöyle söylemiştir: *"Kendimi tek başıma bir mahluk olarak görmedikçe, amelimi ihlaslı olarak görmedim."*[167] O, bu sözüyle kendini yapayalnız gördüğü ve etrafını dikkate almadığı zaman ihlasla ibadet ettiğini, gösteriş ve riyadan uzak olduğunu, kimseden bir beklentisinin olmadığını, insanların alkışına ihtiyacının bulunmadığını söylemeye çalışmaktadır. Kanaatimizce el-Harakânî bu sözü söylerken şu ayetlerin farkında olmalıdır: *"Allah'a ve ahiret gününe inanmadıkları halde mallarını insanlara gösteriş için infak edenler, ahirette azaba dûçar olurlar..."*[168] *"Münafıklar, Allah'ı aldatmaya çalışırlar. Allah da onların bu çabalarını başlarına geçirir. Onlar, namaza kalktıkları zaman tembel tembel kalkarlar, insanlara gösteriş yaparlar ve Allah'ı pek az anarlar."*[169] *"Onlar namazlarından gafildirler (kıldıkları namazın değerini bilmez, namaza gereken ihtimamı göstermezler). İbadetlerini gösteriş için yapar, zekât ve diğer yardımlarını esirger, vermezler."*[170]

2.3.5. "Müminlerin Tevazu İçinde Yürüyecekleri"ni Belirten Ayete Atfı

"Nakledildiğine göre el-Harakânî kendisine yaptığı ziyareti tamamlayan Sultan Mahmud'u yolcu ederken ayağa kalkıp, onu kapıya kadar uğurlamıştır. Bu duruma şaşıran Mahmud şöyle demiştir: 'İlk defa geldiğimde iltifat etmemiştin, şimdi ise ayağa kalkıyorsun. O hal neydi? Bu ikram nedir?' el-Harakânî ise: 'Önce sultanlık gururu ve bizi imtihan için gel(miş)din, şimdi gönül kırıklığı ve dervişlik hali ile gidiyorsun ve dervişlik devletinin güneşi üzerinde ışıldamaya başladı. Daha önce sultan olduğun için ayağa kalkmamıştım, şimdi ise derviş olduğun için (Allah karşısındaki acziyetini fark edip, mütevazı olmaya karar verdiğin ve öyle davranmaya başladığın için) ayağa kalkıyorum' demiştir."[171] Burada el-Harakânî şu ayete atıfta bulunuyor olmalıdır: *"Rahmân'ın has kulları ki, onlar yeryüzünde tevazu ve vakar içinde yürürler ve ne zaman kötü niyetli, dar kafalı kimseler kendilerine laf atacak olsa, (sadece) selâm! deyip geçerler."*[172] Görüldüğü üzere el-Harakânî, müminlerin tevazu ve vakar içinde olmalarını, yolda yürürken bile tevazu ile yürümelerini emreden ayetin farkındadır. O, bu davranışıyla kendisine tevazu gösterene tevazu ile mukabele ederek, kâmil bir müminin nasıl mütevazı olacağını da bilfiil göstermiş olmaktadır.

SONUÇ

Kur'an-ı Kerim kendisini rehber edinenleri her zaman iyiye, güzele ve hayra ulaştıran son ilâhî kelamdır. el-Harakânî hayatı boyunca görüş ve düşüncelerini temellendirirken Kur'an'ı

166 Attâr, a.g.e., s. 605.
167 Attâr, a.g.e., s. 603.
168 en-Nisâ, 4/38.
169 en-Nisâ, 4/142.
170 el-Mâûn, 107/5-7
171 Attâr, a.g.e., s. 599.
172 el-Furkân, 25/63.

kendisine rehber edinmiş, doğrudan ya da dolaylı olarak Kur'an'daki ayetlere atıfta bulunmuş bir Hak aşığıdır. O, Kur'an-ı Kerim ve Sahih Sünnet'i özümsemiş ve özellikle tasavvufî konularda derinleşmiş bir mutasavvıftır. Onun sözleri incelendiğinde düşüncelerinin kaynağının Kur'an-ı Kerim olduğu görülmektedir. Kur'an ayetlerinin kaynaklık ettiği düşüncelerin değer kazandığı, bu fikirlerin zaman içinde çağlara hitap eden bir öğretiye dönüştüğü açıktır. Kuşkusuz el-Harakânî bunu başaran nadir örneklerinden birisidir.

el-Harakânî, kavramsal düşünme melekelerini yerli yerinde kullanan bir İslam mütefekkiri olarak hikmet dolu sözler söylemiştir. Onun bu veciz sözleri anlaşılmaya çalışılırken konuyla ilgili söylediği sözlerin tamamına bakmak ve hepsini birlikte değerlendirmek gerekir. Onun bazı sözlerini ele alarak el-Harakânî'yi yanlış tanıtmak, söylemediği bir şeyi ona söyletmek doğru değildir. Bu nedenle el-Harakânî'yi doğru anlamak için onun sözlerini nerede, ne zaman, kime, hangi maksatla, niçin ve hangi ruh haliyle söylediğini bilmek lazımdır. Aksi halde sadece sözün zahirine bakarak yorum yapmak böyle yapan kimseleri yanlış sonuçlara götürebilir.

el-Harakânî iddiaların aksine ümmî bir kimse değildir. O, Kur'an-ı Kerim ve Sahih Sünnet'i çok iyi öğrenmiş, Sahâbe'nin yolundan gitmiş, aynı zamanda öğrendiklerini yaşayarak etrafına örnek olmuştur. Onun düşüncesine göre önemli olan kişinin kendini bilmesi, nefsini tezkiye etmesi, dinini yaşayacak kadar bilgi sahibi olması ve öğrendikleriyle amel etmesidir.

el-Harakânî bazı ayetlerle ilgili kendisine sorulan soruları cevaplamış ve etkileyici yorumlar yapmıştır. Bu durum onun İslâmî ilimleri tedris ettiğinin ve Kur'an'ı çok iyi bildiğinin bir delili olarak görülebilir. Nitekim Kur'an kültürü noksan birisinin ayetleri bu şekilde tefsir edebilmesi takdir edileceği üzere oldukça zordur. el-Harakânî, hem zâhirî hem de manevî ilimlerde derinleşmesi nedeniyle ayetleri bu şekilde tefsir edebilmiştir. Öte yandan kendisini art niyetli sorularla da denemek isteyenler olmuştur. Ancak o, sahip olduğu tecrübe ve birikim sayesinde böylelerine anlayacakları dille hitap etmiş ve onlara unutamayacakları dersler vermiştir.

el-Harakânî İslam'ı en güzel şekilde yaşayarak temsil ve hakikati inkar edenleri İslam'a davet etme görevinin Müslümanların omuzlarına yüklendiğinin farkındadır. Dolayısıyla o, bu sorumluluğun bilincinde olarak ayetleri tefsir etmiş ve her zaman insanların İslam ile tanışmalarına öncelik vermiştir. el-Harakânî cennet arzusu ya da cehennem korkusu taşımamış, her zaman Allah'ın rızasını ve rahmetini kazanma arzusunda olmuştur. Bu ise onun ayetleri özümsediğinin ve ondaki Kur'an kültürünün ne denli geniş olduğunun bir delilidir.

el-Harakânî üzerinde ciddi tefekküre dalınmadan anlaşılması kolay kolay mümkün olmayan sözler söylemiştir. Onun bazı sözlerini doğru anlayıp şerh edebilmek için bile bir sözü üzerinde günlerce düşünmek gerekebilir. Dolayısıyla dili bu şekilde etkin kullanabilmek ancak ciddi bir eğitimle, iyi bir Kur'an kültürüne sahip olmakla ve bu alanda olgunlaşmakla söz konusu olabilir. O da zaten iyi bir eğitim aldığını, ilme çok önem veren bir İslam mütefekkiri olduğunu engin manalarla dolu veciz ifadeleriyle ortaya koymuştur.

el-Harakânî zaman zaman bazı âlimleri ve mutasavvıfları da bir takım sözleri nedeniyle eleştirmekten çekinmemiştir. Onun yaptığı bu haklı tenkitler dinî meselelere vâkıf olduğunun, hâdiseleri çok yönlü değerlendirdiğinin, sağlam bir muhakeme yeteneğiyle konuları analiz ettiğinin ve ne söylediğinin farkında olduğunun bir işareti olarak görülebilir. Onun sözleri incelendiğinde zihninin açık ve berrak olduğu, analitik düşündüğü, alternatif yol ve yöntemleri daima göz önünde bulundurduğu ve konuları birbirinden ayırarak değerlendirdiği anlaşılmaktadır ki bu durum ondaki Kur'an kültürü hakkında bize bir fikir vermektedir.

KAYNAKÇA

ABDULBÂKÎ, Muhammed Fuad, **el-Mu'cemü'l-Müfehres li el-Fâzi'l-Kur'ani'l-Kerim**, Çağrı Yay., İstanbul, 1986.

ATTÂR, Ferîdüddîn, (ö. 627/1230), **Evliya Tezkireleri**, Çev.: Süleyman Uludağ, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2007.

ÇİFTÇİ, Hasan, **Şeyh Ebü'l-Hasan-i Harakânî, (Hayatı, Çevresi, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri) Nûru'l-'Ulûm ve Münâcât'ı (Çeviri-Açıklama-Metin),** Şehit Ebü'l-Hasan Harakânî Derneği Yay., Ankara, 2004.

El-HARAKÂNÎ, Ebu'l-Hasan, (ö. 425/1033), **Nûru'l-Ulûm ve Münâcât'ı**, (Çeviri-Açıklama-Metin) Haz.: Hasan Çiftçi, Şehit Ebü'l-Hasan Harakânî Derneği Yay., Ankara, 2004.

---------, **Nûru'l-Ulûm**, Haz.: Şenol Kantarcı, Ankara, 1997.

---------, **Seyrü Sülûk Risâlesi**, Çev.: Mustafa Çiçekler, (Der.: Sadık Yalsızuçanlar), Sûfî Kitap, İstanbul, 2006.

ESED, Muhammed (ö. 1413/1992), **Kur'an Mesajı Meal-Tefsîr**, (I-III), Çev.: Cahit Koytak-Ahmet Ertürk, İşaret Yay., İstanbul, 1999.

El-HÂNÎ, Abdulmecîd b. Muhammed, **Hadâiku'l-Verdiyye fî Hakâiki Ecillâ'i Nakşibendiyye,** (Nşr.: Abdulvekil ed-Derûnî) Dimeşk, ts.

KOÇYİĞİT, Hikmet, "Ebu'l-Hasan Harakânî Hazretlerinin Bazı Ayet Yorumlarının Tefsir Açısından Değerlendirilmesi", **I. Uluslararası Harakani Sempozyumu, Bildiri Özetleri Kitapçığı**, 11-13 Ekim, Kars, 2012.

MEVLÂNÂ, Celâleddin Rûmî, (ö. 672/1273), **Rubâîler**, Trc.: Abdülbâkî Gölpınarlı, Ankara, 1982.

SEYHAN, Ahmet Emin, "A'râf Ehli İle İlgili Hadisler Üzerine Bir Değerlendirme", **Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,** Yıl: 2011/1, Sayı: 26, (s. 111-133).

----------, "Ebu'l-Hasan el-Harakânî'nin Hadis ve Sünnet Anlayışı", Yayınlanmamış İlmî Makale, KAÜ, İlahiyat Fakültesi.

----------, "Ebu'l-Hasan el-Harakânî'nin İlim Anlayışı", Yayınlanmamış İlmî Makale, KAÜ., İlahiyat Fakültesi.

ŞAFAK, Yakup, "Mevlânâ'ya Atfedilen "Yine Gel…" Rubâîsine Dair", **Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi**, 2009, C. 10, Sayı: 24, (s. 75-80).

ÖNDER, Mehmet, "Bir İddiaya Cevap: Yine Gel, Yine Gel… Rubâîsi Mevlânâ'nındır", **I. Milletlerarası Mevlânâ Kongresi**, Konya, 1998, (s. 117-122).

ÖZDEMİR, Şuayip-ENGİN, Ali Osman, "Ebu'l-Hasan Harakani'nin Eğitimci Kişiliği", **I. Uluslararası Harakani Sempozyumu, Bildiri Özetleri Kitapçığı**, 11-13 Ekim, Kars, 2012.

ÜNAL, Necdet, "Kur'an-ı Kerim'de A'râf ve A'râf Halkı", **Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi**, 2010, C. 10, Sayı: 1, (s. 39-52).

YAVUZ, Yusuf Şevki, "Ruh", **DİA**, İstanbul, 2008, XXXV, 187-192.

